

MUINAISTUTKIJA

3/1995

Niitä arkeologiaa opiskelevia ylioppilaita,
joita haluavat osallistua Neapiston onni ollemaan
loppu ja Espoon alueen jäjestämisiin
^{2. luokan koulun} ~~toimintakokouksiin~~ kaivauksiin, pyydetään
jättämään tästä tiedot tekemään ~~Neapiston onni~~
^{19-20 p. t.k. klo 11-12}
~~toimintakokoukseen~~ Kausalliseen
Kokoukseen. Ennen sitä otetaan huomioon ne
ylioppilaita, joilla on arkeologia pääai-
meenään tai ainakin lausunto-aiheena,
ja joita vielä eivät ole käyttäneet omaa
saaneet kaivauksien järjestelyä tai joiden
järjestelyä (esim. ylioppilaiden ~~post-kokouk-~~
Kokoukseen) kaudisena, on jäänyt
Yksityiselle. Niille ylioppilaille, joita
... ja kaivauksiin, ~~matkustaa~~ ~~ko-~~
... ja ulkoma-

MUINAISTUTKIJA

SUOMEN ARKEOLOGISEN SEURAN TIEDOTUSLEHTI

3/1995

Vastaava toimittaja:

Lauri Pohjakallio, Lounais-Hämeen museo, Wahreninkatu 12, 30100 Forssa.
Puh. 916-4355998

Toimituskunta:

Henrik Asplund, museovirasto, muinaisjäännösten hoitoyksikkö/Varsinais-Suomi, Pl 286, 20101Turku. Puh. 921-262 0111

Tuija Kirkinen, HY arkeologian laitos, Pl 13, 00014 Helsingin yliopisto. Puh. 90-191 3479

Eero Muurimäki, Kauppakatu 19 B 20, 40100 Jyväskylä. Puh. 941-616 881

Jari Okkonen, Oulun yliopisto, historian laitos, pl 111, 90571 Oulu. Puh. 981-5532 236

Helena Ranta, museovirasto, Pl 913, 00101 Helsinki. Puh. 90-4050 256

Muinaistutkija ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 120 kpl. ISSN 0781-6790. Taitto: Tuija Kirkinen. YLIOPISTOPAINO, PIKAPAINO, Helsinki 1995.

Etukannen kuva: Ote Äyräpään kirjeestä vuodelta 1939 koskien ensimmäistä opetuskaivausta. Museovirasto, arkeologian osasto, Äyräpään kokoelma.

Sisällys

Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristam arkeologin näkökulmasta.

<i>Matti Huurre</i>	1
Varhain Pohjoisessa -projektin tutkijaseminaari	2
Kivikauden pohjoiset ihmisyyhteisöt vieraina kulttuureina. <i>Hilkka Oksala</i>	3
Maannostutkimuksesta kasvillisuusanalyysiin —luonnontieteen metodeja inventointitutkimukseen <i>Ismo Korteniemi</i>	10
Satakunnan maakuntamuseon esihistorian näyttely, Pori. <i>Petri Halinen</i>	15
Turun maakuntamuseon esihistorian näyttely. <i>Helena Ranta</i>	17
Myanndash — Pohjoiskalotin kalliotaidetta arktisessa keskuksessa. Peurapolku — muinainen pyyntijärjestelmä Tunturi-Lapin luontokeskuksessa. <i>Hilkka Oksala</i>	18
Suomen kalliomaalaukset kirjana. <i>Lauri Pohjakallio</i>	20
Nordig TAG 1992 ilmestynyt	24

CONGRESSUS OCTAVUS INTERNATIONALIS FENNO-UGRISTAM arkeologin näkökulmasta

Matti Huurre

Jyväskylän kahdeksanteen kansainväliseen fenno-ugristikongressiin osallistui noin tuhat eri alojen tutkijaa seuralaisineen. Esitelmiä pidettiin kuutisensataa. Enemmistö oli kielitiedettä; mukana olivat myös kansatiede, arkeologia ja genetiikka.

Suomalaisia arkeologeja oli mukana seitsemän. Heistä Ari Siiriäisellä oli puheenvuoro Suomen arkeologian nykysuuntauksista ja Milton Núñez johti symposiumia, jossa käsiteltiin Pohjois-Euroopan jääkauden jälkeistä varhaisasutusta ja sen suhdetta nykyasutukseen. Varsinaisia esitelmiä pitivät Mirja Miettinen (sisämaan pyyntiyhteisön problematiikkaa), Eero Muurimäki (suomenkielen esihistoriaa) ja Paula Purhonen (Pohjois-Suomen noidanhaudoista). Lisäksi kielentutkija Arja Ahqvist kertoi (venäjäksi) Jaroslavin alueen kuppikivistä, jotka lienevät itäisimmät nyt tunnetuista. Matti Huurre ja Unto Salo esiintyivät vain puheenjohtajan tehtävissä. Paikalla olivat myös kallioitaiteen harrastajat Eero Autio ja Pekka Kivikäs. Ensinmainitulla oli symposium-esitelmäkin (toteismia kallioitaiteessa). Muiden tieteenalojen edustajat osoittivat huomattavaa mielenkiintoa arkeologiaa kohtaan.

Viron arkeologeja edustivat Evald Tõnisson ja Heiki Valk, skandinaaveja Inger Zachrisson ja Anders Lööv. Itäiset arkeologit olivat runsaslukuisempia, mukana monia vanhoja tuttuja: V. Patrusev, A. Saksa, E. Saveljeva, V. Sedov, V. Shumkin.

Kaikkeaan arkeologisia esitelmiä oli kolmattakymmentä; niistä kuitenkin suuri osa pidettiin venäjäksi ilman tulkkausta ja niistä ymmärsin lähinnä vain kuvat. Keskusteluakaan ei yleensä syntynyt. Eniten sitä taisi herättää Muurimäen esitys, mutta Eero jäi siinä sivupersonaksi kielimiesten innos-

tuessa keskinäiseen väittelyyn.

Sinänsä arkeologinen anti jäi melko vähäiseksi. Sitä kiinnostavampia oli pari plenum-esitelmää: Pekka Sammallahden "Kieli ja juuret" sekä Marja-Liisa Savontauksen "Suomalaisten ja saamelaisten geneettinen suhde"; viimeksi mainittu perustui uusiin DNA-tutkimuksiin. Foneetikko Kalevi Wiikin esitelmä suomensukuisten kielten alkuperästä veti arkeologeja, mutta itse en päässyt sitä puheenjohtajahomman takia kuulemaan. Keskustelut hänen ja Savontauksen kanssa selvensivät huomattavasti lehti uutisissa esiintyneitä tietoja. He ja monet muutkin eri alojen edustajat pitivät uuden Tvärminne-symposiumin järjestämistä hyvin toivottavana.

Kongressijulkaisun on tarkoitus ilmestyä ehkä jo tämän vuoden aikana. Sitten muutkin pääsevät tutustumaan esitelmiin.

Viihdeohjelmaan kuuluivat mm. opetusministeriön ja Jyväskylän kaupungin vastaanotot, Garden Party yliopiston campuksella sekä päättäjäisbanketti. Sunnuntain arkeologinen retki, jota varten museovirasto kustansi bussin, suuntautui Kuhmoisten Linnavuorelle (opas Janne Vilkkunen), Hämeen museoon (opas Juha-Matti Vuorinen); Tampereen kaupunki tarjosi lounaan ja Rapolaan. Rapolassa oppaana toimi Tuula Heikkurinen-Montell, joka tarjosi siellä pullakahvit. Mukana oli viitisenkymmentä henkeä (mm. Udmurtian varapääministeri). Retkeä kuten koko kongressia suosi erinomainen sää.

Seuraavasta FU-kongressista kilpailivat Joshkar-Ola ja Tartto, jonne presidentti Lennart Meri kiirehti esittämään kutsun heti avajaispäivänä. Päätös tehtiin kuitenkin vasta sunnuntaina ja äänestyksessä voitti Tartto. Siellä siis kokoonnutaan vuonna 2000.

Varhain Pohjoisessa -projektin tutkijaseminaari
Kansallismuseon luentosalissa
9.-10.11.1995 klo 9.00 – 16.00

Torstai 9.11.1995

- 9.00-9.30 Ilmoittautuminen
9.30-9.45 Seminaarin avaus. Ari Siiriäinen, HY.
9.45-10.10 Johdantoesitelmä. Christian Carpelan, HY.
10.10-10.35 Varhain Pohjoisessa -ajoitusohjelma. Högne Jungner, HY.
10.35-11.00 Varhain Pohjoisessa -hankkeen arkeologinen tietokanta. Timo Jussila, Mikroliitti Oy.
11.00-11.25 GIS-järjestelmän käyttö Varhain Pohjoisessa -hankkeessa. Anne Vikkula, HY.
11.25-12.00 Keskustelu
12.00-13.15 Lounas
13.15-13.40 Fennoskandian ilmastohistoriaa. Matti Eronen, HY.
13.40-14.05 Fennoskandian mannerjäätikkö, sen vetäytyminen ja ympäristövaikutukset. Hannu Hyvärinen, HY.
14.05-14.30 Pohjois-Suomen kasvillisuuden historiaa. Sheila Hicks, Oulun yliopisto.
14.30-14.45 Kahvi
14.45-15.10 Fennoskandian peurojen esihistoria ja alkuperä. Antero Hakala, Oulun yliopisto.
15.10-15.35 Fennoskandian varhaisimman asuttamisen arkeologiaa. Milton Núñez, Oulun yliopisto.
15.35-16.00 Päivän päätöskeskustelu.
19.00- Illallinen (noin 150 mk/hlö)

Perjantai 10.11.1995

- 9.00-9.25 Simon Tainiara — varhaiskeraaminen asuinpaikka ja kalmisto. Tuija Laurén
9.25-9.50 Simojärven Kultisalmen esihistoriallinen pyyntiasuinpaikka. Kaarlo Katiskoski, MV.
9.50-10.15 Rovaniemen Jokkavaara ja Pohjois-Suomen varhaiskeraaminen kulttuuri. Markku Torvinen, HY.
10.15-10.40 Kolpeneen muinaisjärvi kivikautisena elinympäristönä kampakeramiikan pohjoisella rajavyöhykkeellä. Mika Lavento, HY.
10.40-11.05 Tervolan Törmävaaran kivikautinen asuinpaikka-alue. Eeva-Liisa Schulz, HY.
11.05-11.30 Keskustelu
11.30-12.45 Lounas
12.45-13.10 Tornionjoen kivikauden kysymyksiä. Hilka Oksala.
13.10-13.35 Enontekiön kivikausi. Petri Halinen, MV.
13.35-14.00 Pohjois-Suomen vanhemman metallikauden keramiikasta uusimpien radiohiiliajoitusten valossa. Christian Carpelan, HY.
14.00-14.25 Varhaisesta raudanvalmistuksesta. Hannu Kotivuori, Lapin maakuntamuseo.
14.25-14.40 Kahvi
14.40-15.05 Katsaus Pohjois-Suomen vanhempaan rautakauteen. Markku Mäki vuoti, MV.
15.05-15.30 Siuttavaaran tyyppin muinaisjäännökset. Pirjo Hamari.
15.30-16.00 Keskustelu

Lisätietoja saa Eeva-Liisa Schulzilta p. 90-40501.

KIVIKAUDEN POHJOISET IHMISYHTEISÖT VIERAINA KULTTUUREINA

Tutkijan ja esihistoriallisen tutkimusaiheen välisistä vuorovaikutuksista

Hilkka Oksala

Esitelmä Arkeologian päivillä Oulussa 8.4.1995

Tutkijan rooli

Uuden Arkeologian omaksumat luonnontieteen ihanteisiin perustuneet positivistiset arvot, joihin liittyi käsitys kvantitatiivisiin menetelmiin pohjautuvasta tutkijan arvovapaudesta ja näin saavutettavasta tieteellisestä objektiivisuudesta, aiheutti Skandinaviassa jo 1970–80-lukujen taitteessa kriittistä keskustelua näkemysten oikeutuksesta. Alettiin vaatia myös tutkijan ja tutkimuskohteen subjektiivisuuden, menneisyyttä koskevien ennakkokäsitysten (teorioiden) sekä tutkijan sosiaalisen, kulttuurisen ja poliittisen ympäristön huomioimista tutkimusprosessissa. Taustalla on ollut filosofisesta tietoisuudesta lähtevä hermeneuttinen ajattelu kytkettynä arkeologian yhteiskunnallis-humanistisen luonteen ja tehtävän oivaltamiseen.

Tutkijan rooli voidaan liittää muodoltaan spiraalimaiseen **hermeneuttiseen kehään** jo Schleiermacherin esittämällä peruseriaateella: Näkemys on tavallaan holistinen, jonka "mukaan yksittäinen on ymmärrettävä vain sitä käsittävän yleisen kautta ja päinvastoin." Tällainen ymmärtäminen on loputon tehtävä,

ja käsityksiämme voidaan aina parantaa. Mukaan on tuotava esiyymmärrystä kokonaisuudesta, jotta sen osia voidaan tunnistaa, ja toisaalta kokonaisuutta rakennetaan vasta osien avulla. Osien käsittäminen tapahtuu jonkin kokonaisuutta koskevan **teorian** läpäisemänä, mistä ymmärtämistemme aina on riippuvainen. Hermeneutiikka pyrkii siis tulkitsemalla ymmärtämään ja paljastamaan tutkimuskohteen **merkityksiä**. Tietoinen tutkimukseen liittyvien **ennakko-olosuhteiden** kartoittaminen on juuri hermeneuttista asennoitumista, mutta pyrkimyksenä on myös tutkittavan näkökulman saavuttaminen. Kontekstisidonnaisuuksien tunnistamista voidaan pitää myös relativisminä, kun kyseessä on itsen suhteuttaminen **vieraaseen**, esim. kulttuuriseen tutkimuskohteeseen. Ihmisten **menneisyyskokemuksetkin** ovat osa tätä ontologista vierauden ymmärtämistä. Gadamer (1960) täsmensi **tulkitsijan** tietoisuusvaatimusta tradition ja ns. vaikutushistorian suuntaan tulkitsijan ja tulkittavan välisessä platonilaisessa **dialogisessa** vuorovaikutuksessa. Tulkitsijan on kriittisesti koeltava sekä omia että toisen osapuolen ennakkoluuloja ja huomioitava niiden rajallisuus.

Tavoitteena on humanistinen, kriittisesti reflektoitu oppiminen, jossa mielipiteille ei voi antaa absoluuttisia arvoja.

Shanks ja Tilley asettuivat 1980-luvun lopulla jyrkimmin Uuden Arkeologian sisältä-mää objektivismia vastaan väittämällä, että "menneisyydestä ei voi olla täysin objektiivista tietoa". Subjektiivisuuden tunnistamista he pitävät hermeneutiikan myönteisenä relativistisena piirteenä. Lähtökohtana on tutkimuskohteeseen sisältyvää **totuutta** koskeva tulkitsijan esiyymmärrys, jolloin hänen on huomioitava omat **arvonsa** tutkimuskohteen kautta. He painottavat ennen kaikkea **subjektin ja objektin yhteyttä** tulkitsijan ja aineiston välisenä suhteena. Toisin sanoen objektiivisuutta voidaan lähestyä tiedostamalla aineistoihin liittyvät teoriat ja niihin sisältyvät subjektii-visuustekijät. Subjektitietoisuus on siis objektiivisuuden toteutumisen hermeneuttinen ehto. Shanksin ja Tilley'n mukaan arkeologin tulee olla älykkö ja yhteiskunnallinen toisinajattelija sekä kulttuurikriitikko, jonka tehtävänä on muuttaa yhteiskuntaa. Muutoksen suunnan he kuitenkin ovat ilmaisseet epäselvästi.

Myös feministit ovat ehdottaneet objektiivisuus-käsitteen itsekriittistä, -refleksiivistä ja kontekstuaalista uudelleenmäärittelyä siten, että objektiivisen tiedon paikallisuus, sosiaalisuus ja historiallisuus huomioidaan dialogisissa tutkijan ja tutkimusaiheen välillä. Objektiivisuus on siten subjektiivisuuden ja relativismin kriittistä tunnistamista, sillä sitä voidaan kuvata oivalluksena tutkimuskohteen saman- ja erilaisuuksista suhteessa meihin itseemme. Feministiteoreettinen tiedenäkemyksen painottaa erityisesti sukupuolten välistä tasa-arvoista asennetta tutkijan, esihistoriallisia ihmisiä koskevan tulkinnan sekä arkeologian yleisön välisenä vuorovaikutuksena. Taustalla on kriittinen lähestymistapa, jolla pyritään paljastamaan tieteelliseen diskurssiin kätkeytyjä mieskeskeisiä vinoutumia, koska nämä siirtyvät myös esihistorian tulkintoihin sekä tiedeyhteisön sosiaaliseen toimintaan. Muutamat feministit ovat korostaneet myös **empatian** metodologista merkitystä kulttuurisen vierauden ymmärtämisessä.

Kulttuurin vieraus

Hermeneuttinen arkeologia rinnastuu mm. angloamerikkalaiseen antipositivistiseen ja tulkitsevaan kulttuuri- ja sosiaaliantropologiaan, jossa länsimainen tiedetraditio on haluttu kyseenalaistaa suhteessa vieraiden kulttuurien traditioihin kritiikkinä tutkijan omaa yhteiskuntaa vastaan aina henkilökohtaista itsekritiikkiä myöten.

Kulttuurista erilaisuutta pyrki ymmärtämään erityisesti ns. **kulttuurirelativistinen** antropologia. Vaadittiin kulttuuristen arvojen eettistä arviointia sen pohjalta, kuinka ne vaikuttavat sosiaaliseen elämään. Eettinen näkökulma heikensi relativismista esitettyä kritiikkiä, jonka mukaan siis relativismi hyväksyisi kaikki arvojärjestelmät "Anything goes". Relativismiin liitettiin kuitenkin älymystön itsekritiikki, jolla pyrittiin tietoisuuteen omien ajattelutapojen oikeutuksen suhteellisuudesta. Esimerkiksi tiede voidaan katsoa samanlaiseksi uskomusjärjestelmäksi kuin esim. magia muissa kulttuureissa. Ihanteena on kulttuurisen tasa-arvoisuuden asenne, ja samalla myötätunto alistettuja, erilaisia ja marginaalisia ryhmiä kohtaan. Pyrkimyksenä on ymmärtää alkuperäisasukkaan näkemystä kulttuurin sisäpuolelta käsin, hänen omilla ehdoillaan.

Relativistiselle antropologialle tyypillinen menetelmä on vertailu, joka on myös arkeologian analogisen päättelyn periaate perustuen siis historiallis-etnografisiin malleihin. Myös analogiapäättelyssä on kyse itsemme ja tuntemiemme kulttuureiden lähentämisestä kohden esihistorian materiaalista jäämistöä. Perusongelmana siinä on juuri tutkijan, arkeologin suhde materiaalsen lähdeaineistonsa "vierauteen" tai "toiseuteen", sen samanlaisuuksiin ja erilaisuuksiin suhteessa itseemme sekä suhteessa siitä tehtäviin, esihistoriallisia ihmisiä, heidän elämäänsä ja yhteisöjään koskeviin kulttuurisiin päätelmiin.

Yhteenveto:

Arkeologiassa **relativismi** on mahdollista ja oikeutettua silloin, kun se kriittisesti huomioi

- a) tutkijan kontekstin subjektiivisena tekijänä,
- b) tutkittavan empiirisen todellisuuden ja
- c) tulkintojen eettiset (ja poliittiset) ratkaisut ja seuraukset suhteessa eri osapuoliin, mikä estää ns. äärirelativistisen kritiikin "Anything goes" toteutumisen.

Ajan vieraus: kivikausi

Arkeologiassa kulttuurisen toiseuden ja vierauden yksi päätekijä on menneisyyden aika ja sen etäisyys. Käsitykset ajasta ovat kulttuurisidonnaisia, mutta toisaalta kaikilla ihmisillä on mahdollisuus ajan kokemiseen eri tavoilla, suhteena menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen, jatkuvuutena tai toistuvuutena (syklisyys/lineaarisuus, diakronisuus/synkronisuus). Siiriäinen jakoi v. 1990 PACT-seminaarissa aikakäsityksiin perustuvat maailmankuvamme kahtia, nimittäin

- a) arkeologin soveltamaan tieteelliseen, länsimaiseen aikaan, joka on kvantitatiivista, objektivistista, muutosta mittaavaa, kokeellista, typologista, kronologista, ennustavaa ja prosessuaalista; sekä
- b) inhimilliseen ja kulttuuriseen aikaanäkemykseen, jota esihistorialliset ihmiset itse edustivat, ja johon on liitetty fyysisen kokemisen, subjektiivisuuden, symbolisuuden, rituaalisuuden ja myyttisyyden (mystisyyden?) ja perinteen ominaisuudet.

Welinder (1992) hieman myöhemmin totesi, että **tieteellisen ajan** tavoitteena on arkeologisen aineiston järjestäminen, ajan kontrollointi. Näkemys on siis **etisistinen** (kulttuurisen kokemisen ulko- tai yläpuolelle asettuva). **Inhimillisen ajan** käsittein puolestaan pyritään tulkitsemaan ja ymmärtämään esihistoriallista aineistoa käyttäneitä **ihmisiä**. Shanks ja Tilley edustavat tieteellisen ajattelun piirissä hermeneuttista aikakäsitystä nykyisyyden ja menneisyyden välisenä vuorovaikutuksena arkeologin ja aineiston kontekstien välillä. Päämääränä tulee silloin olla **emisistinen** pyrkimys inhimillisen ajan sisäiseen ja laajaan vastavuoroiseen ymmärtämiseen.

Yksi arkeologian historian kiehtovimmista

epistemologisista perusongelmista on kysymys siitä, kuinka kivikirveet — tai ukonkiilat — oivallettiin menneisyyden ihmisten työvälineiksi. Oivallus kytkeytyy olennaisesti arkeologian muotoutumiseen länsimaiseksi tieteksi renessanssiajan löytöretkien jälkeen. Samalla se liittyy ihmisten oudoille, vieraille esineille tai ilmiöille antamien kulttuuristen merkitysten, uskomusjärjestelmien ja teorioiden muutoksiin. On jännittävää kuvitella, kuinka kiviesineiden merkitykset ovat muuttuneet niiden arkipäivän käyttöajoista nykyaikaan saakka, ja ennen kaikkea, kuinka varhaiset "arkeologit" oppivat systemaattisen analogisen päättelyn avulla, vertailemalla löytöjen tuttuja ja vieraita piirteitä elävien metallittomien kulttureiden kanssa, kytkemään kiviesineet juuri **menneisyyteen**, sillä kiviesineistöön liittyneet kansanomaiset uskomuksetkaan harvoin yhdistivät kiviesineitä menneisyyteen muiden niille annettujen maagisten tai peräti luonnontieteellisten selitysten ja merkitysten sijasta. Toisaalta menneisyyteenkin liittyviä tarinoita kiviesineiden käytöstä on viime vuosisadalla talletettu ainakin Pohjois-Suomesta, ja varsinkin "lappalais"-perinteen piiristä. Joka tapauksessa muinaisesineiden kansanomainen keräilykin perustui selviin maaperässä tehtyihin anomaliahavaintoihin tavanomaisia luonnonilmiöitä vasten. — Mitä voisi olla kivikauden vieraus 1990-luvun pohjoissuomalaisessa arkeologiassa?

Tyypillisin kivikauden määrittäytapa Suomessa on edelleenkin ennen kaikkea kronologinen, pohjautuen lähdeaineiston rannansiirtymisajoitukseen ja typologiaan. Kokonaisuutena kivikauden aineisto erottuu metallikautisesta usein selvästi, vaikka esim. Tornionlaaksossa ei mainittujen kausien taitekohdaksi ole pidetty kovin jyrkkänä. Typologiankin taustalla on analogisesti vertaileva ajattelu, joka perustuu aineistosta tehtyjen havaintojen yhtäläisyyksiin ennestään tunnettujen piirteiden kanssa, ja toisaalta uusien tai vieraiden piirteiden sisältämiin eroavuuksiin. Lineaarisesti ajateltuna esihistoriallisen löydöstön erilaisuus suhteessa omaan aikakauteemme kasvaa ajassa taaksepäin.

Ajallisissa siirtymävaiheissa arkeologisessa kulttuuriaineistossa havaitaan muutoksia, kuten heterogenisoitumista ja uutuuksien kasaantumista, näin esim. keramiikattomaksi jääneellä alueella itäisessä Tornionlaaksossa. Esimerkiksi Tengeliön seudulla siirtymävaihe vanhemmasta nuorempaan kivilauteen on todettavissa selvänä materiaalin kvantitatiivisena muutoksena, nimittäin Rovaniemen tuurien käytön "räjähdysmäisenä" lisääntymisenä Litorina-rannoilla n. vuotta 4200 BC vastaavilla rantakorkeuksilla (80 m mpy). Myös kampakeraamiset vaikutteet on havaittavissa kiviesineistössä vastaavilta rantakorkeuksilta alkaen. Kivikauden päättymistä pohjoisessa usein kuvaa harvojen uutuuksien lisäksi kuitenkin materiaalin selvä väheneminen.

Paikan vieraus: pohjoisuus

Onko etelän ihmisellä oikeus tutkia pohjoisen kulttuuria, ja missä määrin tutkimus voidaan paikallisesti kokea kulttuuri-imperialismina? Suomessa useat Lapin kivikauden tutkijat ovat itse lähtöisin etelästä. Voiko tämä vaikuttaa tiedostamatta niin, että tulkinnoista muodostuu etnosentrisiä tai eteläkeskeisiä? Onko etelän kautta tapahtuvan esihistorian kirjoituksen tavoitteena objektiivisesti kontrolloida alueen menneisyyden tulkintoja, vai vilpittömästi tuottaa kulttuuripalveluja seudun nykyisille asukkaille, tai etelän ihmisille itselleen? Voiko lantalainen saavuttaa todellista ja syvää ymmärrystä pohjoisesta menneisyydestä?

Etelän ja pohjoisen välinen dikotomia on ollut esillä jo 1800-luvun alkupuolen pohjoismaisessa arkeologisessa kirjallisuudessa Sven Nilssonista (1838) alkaen, jolloin pohdittiin Skandinavian vanhimman asutuksen yhteyksiä toisaalta skandinaaveihin ja toisaalta saamelaisiin. Inger Storlin (1993) mukaan kyse oli toiseuden sosiaalisten kategorioiden luomisesta malliin **me** vastaan **he**, jossa eteläisen kivikauden edustajat nähtiin sivistyksen edelläkävijöinä, kun taas arktinen kivikauden kulttuuri edusti taantuneisuutta ja pysähtyneisyyttä.

Juuri saamelaisuus kytkettiin tähän peräti rasistiseen näkymään. Tämä johti siihen, että kiinnostus pohjoisskandinaaviseen kivilauteen tutkimukseen katkesi kokonaan 30 vuodeksi 1870-1900 Pohjois-Norjassa. Saamelaiset saivat historiattoman kansan leiman. Tässä ajattelussa kuvastui valtayhteiskunnan suhde saamelaisuuteen taustanaan aikakauden sääty-yhteiskunta ja evolutionismi. Tällä vuosisadalla tutkimus virkosi uudelleen vasta etnologien vaikutuksesta, joilla oli pitkä vieraiden kulttuureiden tutkimustraditio taustallaan.

Pohjois-Fennoskandian on pidetty eurooppalaisesta näkökulmasta perifeerisenä lähes jo esihistorialliselta ajalta alkaen. Kehityksen on katsottu aina saapuvan myöhässä näille "äärialueille". Ericka Engelstad (1991b) on vaatinut periferian esihistoriaa kontrolloivien väitteiden kyseenalaistamista. On siis arvostettava pohjoisten seutujen esihistoriaa tasa-arvoisesti niiden itsensä ja niiden ainutlaatuisuuden vuoksi, ei jakamalla niitä parempiin tai huonompiin kategorioihin suhteessa muihin.

Ihmisyhteisöt

Tavoitteena on siis saavuttaa yhteys esihistorialliseen ihmiseen niin yhteisöllisesti kuin yksilöinäkin, heidän jättämiensä materiaallisten jäänteiden kautta.

Esimerkkejä kivikauden yhteisöihin kohdistetuista ulkoisista, usein epäoikeutetuista oletuksista olivat evolutionistiseen, hierarkkiseen ajatteluun pohjautuvat keskus-periferia-suhteet. Toinen kysymys on ollut yleinen käsitys pyyntiyhteisöjen epäkompleksisuudesta, ikäänkuin vastakohtana "edistyneemmille" viljelijäkulttuureille. Tämän sijasta on alettu etsiä kivikautisten yhteisöjen sosiaalista monimuotoisuutta systemaattisesti, käyttämällä mittareina havaintoja mm. ikään ja sukupuoleen perustuvista työnjaoista, rituaalisesta toiminnasta, asutusmallien luonteesta ja muutoksista, varastointitaloudesta, väkiluvun vaihtelevuudesta, tuontiraaka-aineista, resurssien jakautumisesta, uskonnollisesta symbolismista, sisäisistä ja ulkoisista konflikteista, identiteetin

viestittämistavoista, teknologisista innovaatioista tai sosiaalisista eriarvoisuustekijöistä, sekä näiden keskinäisestä organisoituneisuudesta esihistoriallisessa lähdeaineistossa — ja yhteisössä. Etenkin feministiarkeologia tekee päätelmiä naisten sekä yleensäkin sukupuolijaon osuudesta esihistoriallisessa kulttuurissa ja sen muutoksessa. Esimerkiksi voidaan kysyä, missä määrin naiset osallistuiivat kiviyökälujen tuotantoon?

Pohjoiskalotin kivikaudesta kirjoitetusta kirjallisuudesta on selvästi havaittavissa, että juuri esihistoriallisen ihmisen yhteisöllisyyteen pureutuva tutkimus on viety pisimmälle Norjassa. Tämä johtuu alueen jo tällä vuosisadalla pitkäksi muodostuneesta perinteestä pyrkii tietoisesti yhteisötutkimukseen, kivikauden osalta aina Gutorm Gjessingistä alkaen. Suomessa "Varhain pohjoisessa" -projektin kysymyksenasetteluissa on selkeästi painotettu muinaisten yhteisöjen organisoitumisen perusteita arkeologisessa menneisyydessä.

Peräpohjolan kivikautisista ihmisyhteisöistä esitetyt kysymykset ovat vuosisadan alkupuolelta saakka koskeneet ensimmäisten asuttajien saapumista ja ajoittumista, muutto-liikkeiden ja kulttuurivaikutteiden suuntia, asutuksen liikkuvuusmallien muutoksia, toimeentulostrategioita, ryhmäkokoja, paikallisia kokoontumiskeskuksia sekä etnistä alkuperää. Esimerkiksi Tengeliön seudulta itäisen Tornionlaakson alueelta hahmottuu niin mereisen kuin sisämaatyypisenkin mallin mukaisia metsästäjä-keräilijäryhmiä, ja myöhemmin mahdollisesti sivutoimenaan pienimuotoista varhaista viljelyä harjoittaneita yhteisöjä sekä metsäpeuran pyytäjiä.

Pohjoisten pyyntiyhteisöjen suhdetta luontoon tutkijat ovat pitäneet leimaa-antavina, mutta ns. ekofunktionalististen ja evolutionististen tulkintojen on katsottu redusoineen keräily- ja pyyntiyhteisöjen toiminnan pelkäksi taloudellis-teknologiseksi toimeentulo- ja hyödynnyssuhteeksi. Onkin ehdotettu, että teknologia olisi nähtävä ennemminkin tietojärjestelmänä kuin esineistönä. Taloudellisen hyödyn lisäksi on huomioitava luonnon merkitys ihmisen tietoisuudelle ja kulttuurille, uskon-

nelle, sosiaalisille suhteille ja symboliikalle.

Lähteiden analyttinen merkitys tutkijalle löytyy käytännössä edelleenkin yksittäisten artefaktien teknologioista ja tyyleistä sekä laajojen aineistojen erilaisista yhteyksistä, typologioista ja kronologioista. Lähtemällä liikkeelle näistä perinteisistä arkeologisista tekijöistä voidaan edetä myös tulkintoihin inhimillisistä, sosiaalisista ja kulttuurisista yhteyksistä, esim. Rovaniemen tuurien taustalla.

Lopuksi

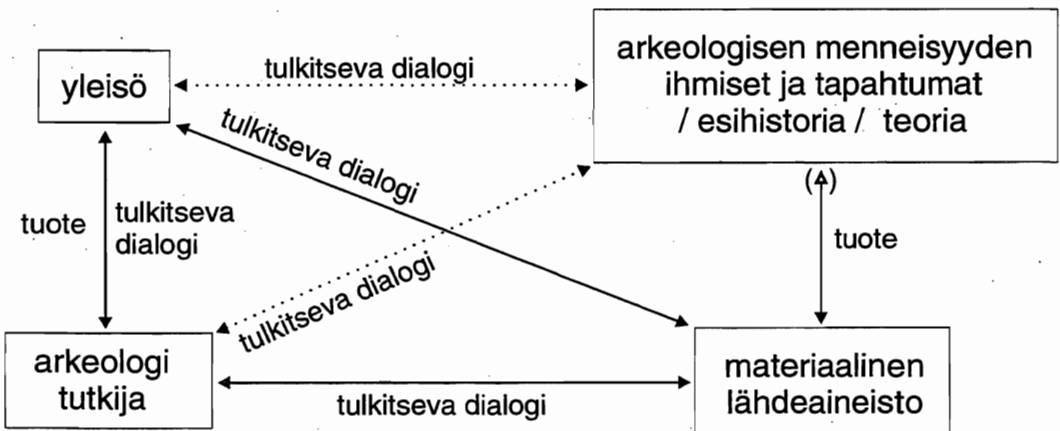
Arkeologiassa on siis kyse kaukaisen menneisyyden suhteuttamisesta omaan aikaamme, tekemällä tuota outoa menneisyyttä itsellemme ymmärrettäväksi. Tieteellinen asennoituminen merkitsee menneisyyden totuudellisuuden ja todellisuuden kriittistä arviointia, sekä tiedon, tietämisen ja itse tieteen käsitteen suhteuttamista maailmankuvaamme, ihmiskäsitykseen ja tutkimuksen ongelmakenttään. Sen jälkeen arkeologin on suhteutettava itsensä vielä lähdeaineistoon sekä sitä koskeviin teorioihin, joiden kautta hän voi kuvitella saavutavansa yhteyden aineistoa tuottaneisiin menneisyyden ihmisiin. Näin arkeologian epistemologiset ongelmat kytkeytyvät niin ontologisiin kuin lopulta eksistentiaalisiinkin tekijöihin elämässä. Kyseessä on siis arkeologin itse-kriittinen ja realistinen relativismi suhteessa omaan ja vieraaseen kulttuurikontekstiin. Postmoderni arkeologia näkee toimintansa vuorovaikutuksena nykyisyyden, menneisyyden ja tulevaisuuden välillä, jossa tavoitteena on tulevaisuuden kulttuurikriittinen ja poliittisyhteiskunnallinen muuttaminen — toivottavasti kohti humanistista ja tasa-arvoista, mutta kriittisen syvällistä ja aktiivisen suvaitsevaa sekä keskustelevaa monikulttuurisuuden ymmärtämistä.

Post-prosessuaalinen ja feministinen arkeologia ovat nostaneet esiin alan merkityksen suhteessa yleisöön, julkisuuteen ja ympäröivään yhteiskuntaan. Arkeologian yhteiskunnallinen oikeutus julkisena instituutona toteutuu silloin, kun yleisö saa mahdollisuuden oi-

valtaa tieteenalamme merkityksen menneisyyttä koskevien maailmankuvien ja vaihtoehtojen tarjoajana. Koska yleisö useimmiten osallistuu arkeologisten instituutioiden ylläpitoon veronmaksajina, arkeologille todellakin muodostuu ammatillinen vastuu muinaisen kulttuurin esiintuomisesta. Jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle tulee taata oikeus muodostaa tulkintoja arkeologisesta menneisyydestä. Ammattiarkeologin tehtävä on huolehtia siitä, että aineksia menneisyyden tulkintoihin on yhteiskunnassamme tarjolla. Tämä vastuuperiaate erottaa ammattiarkeologin harrastajasta. Koska arkeologian olemassaolo on pitkälle riippuvainen ympäröivän yhteiskunnan suopeudesta, tulee kaikkiin osapuoliin suhtautua kunnioituksella. Samalla on kuitenkin osattava välttää tutkimuksen sisällön ulkopuolisia ohjailupyrkimyksiä. Molemmipuolinen kunnioitus voi toteutua käytännössä avoimen tiedonvälityksen kautta, tiedeyhteisöstä ulospäin. Myös harrastajien menneisyystulkintoja on kuunneltava. Vain kattavan valistustoiminnan ja tiedonvälityksen avulla voidaan saavuttaa myönteinen ilmapiiri arkeologiselle toiminnalle: tietoisuus oman asuinalueen muinaisuudesta auttaa säästämään sen materiaalisia jäänteitä tulevaisuuteenkin. Harrastajien paikallistuntemus on ensiarvoisen tärkeää ammattilaisille, sillä näiden ryhmien välinen aktiivinen vuorovaikutus voi johtaa myös hedelmällisiin muinaisuutta koskeviin tulkintoihin (ks. kaaviokuva).

Lähteet

- Ailio, Julius 1909. *Die Steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland I*. Helsingfors.
- Baudou, Evert 1992. *Norrlands forntid — ett historiskt perspektiv*. Wiken.
- Carpelan, Christian 1994. Katsaus saamelaisuuden varhaisvaiheisiin. Johdatus saamentutkimukseen. *Tietolipas* 131. SKS. (Toim. Ulla-Maija Kulonen, Juha Pentikäinen ja Irja Seurujärvi-Kari). Pieksämäki. 13-42.
- Carpelan, Christian 1995. Varhain pohjoisessa. Arkeologiseen aineistoon perustuva tutkimushanke 1995-1997. Moniste.
- Engelstad, Ericka 1985. The Late Stone Age of Arctic Norway: A Review. *Arctic Anthropology* Vol. 22, No. 1. 79-96.
- Engelstad, Ericka 1990. The Meaning of Sedentism and Mobility in an Archaeological and Historic Context. *Acta Borealia* 2/1990. 21-35.
- Engelstad, Ericka 1991a. Images of Power and Contradiction: Feminist Theory and Post-processual Archaeology. *Antiquity* 65. 502-514.
- Engelstad, Ericka 1991b. Nord-Norge: den ytterste utkant? Om subjektivitet og objektivitet i arkeologisk forskning. *Gunneria* 64 Volum 1. Red. Birgitta Wik. Trondheim. 125-132.
- Fornvännen 1983. Debatt. *Tidskrift för svensk antikvarisk forskning*. Årgång 77/1982. 140-151, 213-225.
- Gadamer, Hans-Georg 1960. *Wahrheit und Methode*. Tübingen.
- Geertz, Clifford 1983. *Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology*. Basic Books.

Kaaviokuva. Tasapuolinen vuorovaikutus.

- Gero, Joan M. 1991. Genderlithics: Women's Roles in Stone Tool Production. *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*. Ed. by Joan M. Gero and Margaret Conkey. Oxford & Cambridge. 163-193.
- Gjessing, Gutorm 1935. Fra steinalder til jernalder i Finnmark. Etnologiske problemer. *Institutt for Sammenlignende Kulturforskning C*, III:3.
- Gjessing, Gutorm 1955. Prehistoric Social Groups in North Norway. *The Prehistoric Society*, vol. 21, No. 10. 84-92.
- Halinen, Petri 1994. On the Mesolithic Environments of Northern Fennoscandia. *Prehistoric economy and means of livelihood. Fenno-Ugri et Slavi 1992. Museovirasto Arkeologian osasto. Julkaisu n:o 5*. (Toim. Paula Purhonen). 9-15.
- Hjelmroos, Mervi 1978. Den äldsta bosättningen i Tornedalen. *En paleoekologisk undersökning. University of Lund. Department of Quaternary Geology*. Report 16. Lund.
- Huurte, Matti 1983. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I*. Kuusamo.
- Johnsen, Harald & Olsen, Björnär 1992. Hermeneutics and Archaeology: On the Philosophy of Contextual Archaeology. *American Antiquity*. Vol. 57, nr. 3 July 1992. 419-436.
- Koivunen, Pentti 1991. Suomen Tornionlaakson esihistoriaa. *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle*. (Toim. Hederyd, O., Alamäki, Y. & Kenttä, M.) Malung. 101-159.
- Kotivuori, Hannu 1993. Kivikauden asumuksia Peräpohjolassa. *Selviytyjät. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7*. Jyväskylä. 120-160.
- Kusch, Martin 1986. Ymmärtämisen haaste. Oulu/ Jyväskylä.
- Lundholm, Kjell 1991. Ruotsin Tornionlaakson esihistoriaa. *Tornionlaakson historia I. Jääkaudelta 1600-luvulle*. (Toim. Hederyd, O., Alamäki, Y. & Kenttä, M.) Malung. 45-100.
- Marcus, George & Fischer, Michael 1986. *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago and London.
- Meinander, C.F. 1979. Innovation Centres in the Arctic. *Fenno-Ugrica Suecana 2*. Uppsala. 85-94.
- Moberg, Carl-Axel 1955. Studier i bottnisk stenålder I-V. *KVHAA Handlingar. Antikvariska Serien 3*. Stockholm.
- Moore, Henrietta 1988. *Feminism and Anthropology*. Padstow.
- Muurimäki, Eero 1993. What about the world behind texts. On reference, denotation and archaeology. *Nordic Tag. Report from the third Nordic TAG conference 1990*. (Ed. by C. Prescott and B. Solberg). Bergen. 62-69.
- Oksala, Hilikka 1993. Cultural Problems of North Bothnian Stone Age related to the Concepts of Locality and Society — Towards an Artefact Analysis of Some Material Assemblages in SW Finnish Lapland. *Esitelmä Savonlinnassa 24.4.1993*.
- Oksala, Hilikka 1994. "Minun arkeologiani" — epistemologisia lähtökohtia peräpohjalaisen kivikauden tutkimuksessa. *Esitelmä Turun yliopiston arkeologian osaston jatkokoulutusseminaarissa 17.11.1994*.
- Olsen, Björnär 1987. Arkeologi tekst samfunn. Fragmenter til en post-prosessuell arkeologi.
- Olsen, Björnär 1994. *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Oslo.
- Price, Douglas & Brown, James 1985. Aspects of Hunter-Gatherer Complexity. *Prehistoric Hunter-Gatherers: The Emergence of Cultural Complexity*. (Eds. Price, D. & Brown, A.). New York - London. 3-20.
- Schanche, Kjersti 1994. Gressbakkentuftene i Varanger. *Boliger og sosial struktur rundt 2000 f.Kr*. Institutt for samfunnsvitenskap Universitetet i Tromsø.
- Shanks, Michael & Tilley, Christopher 1987a. *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice*. Cambridge.
- Shanks, Michael & Tilley, Christopher 1987b. *Social Theory and Archaeology*. Worcester.
- Shumkin, Vladimir 1992. The mesolithic of eastern Lapland (Kola peninsula). *Kontaktstencil 36*. Arktisk arkeologi. Turku. 121-130.
- Siiriäinen, Ari 1990. Time in Archaeology. *Esitelmä PACT-seminaarissa Helsingissä 25.9. 1990*.
- Simonsen, Povl 1975. Veidemenn på Nordkalotten. Hefte 1 & 2. *Stensilserie B*, ISV. Universitetet i Tromsø.
- Storli, Inger 1993. Fra "kultur" til "natur". Om konstitueringa av den "arktiske" steinalderen. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Bind LVI-1993. Oslo. 7-22.
- Svenneby, Elin 1992. Feministisk vitenskapskritikk eller arkeologi: kan gamle gjenstander si oss noe? *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge 13-14*. Tromsø. 114-136.
- Trigger, Bruce 1989. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge.
- Welinder, Stig 1992. Scientific Time and Human Time in Archaeology. *Tor. Tidsskrift för arkeologi*. Vol. 24 1992. Societas Archaeologica Upsaliensis. 5-26.

MAANNOSTUTKIMUKSESTA KASVILLISUUS- ANALYYSIIN

— luonnontieteen metodeja inventointitutkimukseen

Ismo Korteniemi

Esitelmä Arkeologian päivillä Oulussa 8.4.1995

Sijainti ja ikä tutkimusongelmana

Metsäpeurojen hautapyynnin jälkien tutkimuksessa tarkastellaan kulttuurimaantieteellistä ongelmaa — eräkulttuurin sopeutumista luonnonoloihin. Niinpä luonnontieteelliset metodit antavat informaatiota metsästysstrategiasta ja -tekniikasta. Luonnontieteellisillä metodeilla voidaan selvittää erityisesti kahta peurahautatutkimuksessa esille tulevaa perusongelmaa: jäänteiden sijaintia ja ikää.

Peurahautajäänteiden sijainnin problematiikka voidaan kiteyttää esimerkiksi näihin kahteen kysymykseen:

- 1) Onko peurahautajärjestelmän sijainti ja laajuus selitettävissä maaperän kaivettavuuden perusteella?
- 2) Voidaanko peurahauta-alueen kasvillisuuden, lumiolojen ja maiseman perusteella tehdä johtopäätöksiä vuodenajasta, jolloin peurahautojen käyttö on ollut tuloksekainta?

Ajoituksen ongelmaa voidaan lähestyä seuraavien kysymysten avulla:

- 1) Voidaanko reunavallin alla olevaa hiiltä

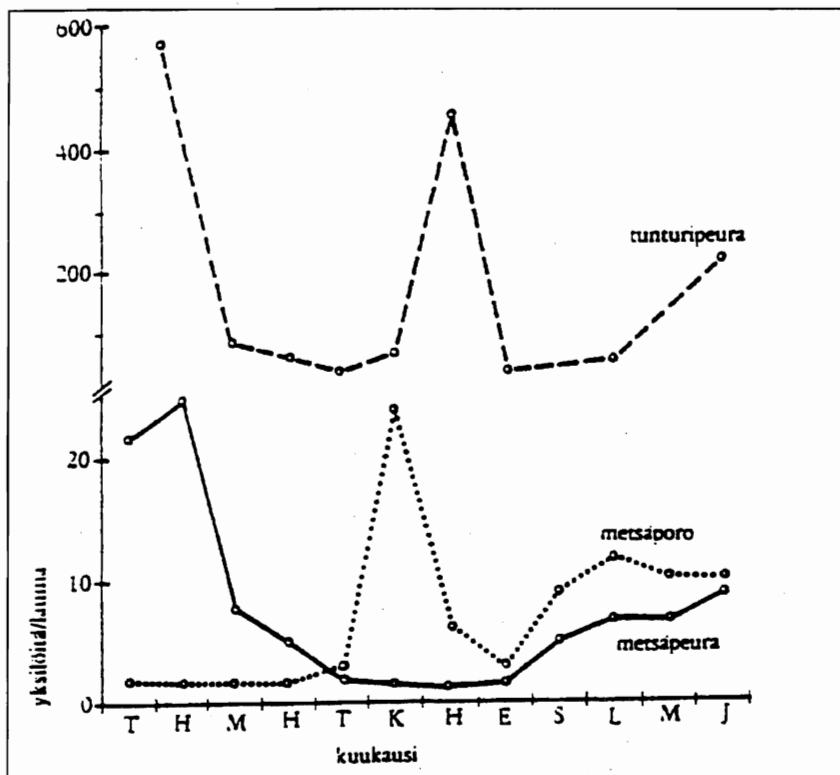
käyttää C₁₄-ajoitukseen?

- 2) Korreloivatko peurahautajäänteiden syvyys ja ikä keskenään?
- 3) Mikä on kaksoispuolisolain suhde ikään?

Peurahaudat maaperäkartalta

Sijoittamalla peurahautajärjestelmä Geologisen tutkimuskeskuksen maaperäkartalle (esim. 1:400 000, 1:100 000 tai 1:20 000), voidaan usein ilman maastotutkimuksiakin todeta peurahauta-alueen maaperän laatu. Mikäli alueesta ei ole saatavilla tarkempia karttoja kuin 1:400 000, maaperä on syytä tarkistaa pienialaisten kohteiden osalta maastokäynnin yhteydessä silmämääräisesti tai tarvittaessa raeko-analyysillä. Yllättävän usein peurahautajärjestelmät sijaitsevat lajittuneissa glasifluviaalisissa hiekka- ja sorakerrostumissa, jotka saattavat olla hyvinkin pienialaisia ja eristyneitä suurten moreeniselänteiden keskellä. Vaikuttaa siltä, että muinaisilla peuranmetsästäjillä on ollut sängen hyvä maaperägeologinen tuntemus omalla pyyntialueellaan.

Inventoija voi käyttää maaperäkarttoja myös käänteisessä järjestyksessä. Mikäli esimerkiksi nimistön perusteella oletetaan, että

Kuva 1. Metsäpeuran, tunturipeuran ja metsäporon keskimääräinen ryhmäkoko vuosikierron eri vaiheissa (Helle 1982, kuva 11).

tutkimusalueella on kartoittamattomia peurahautajäänteitä, voidaan etsinnät aloittaa maaperäkartan osoittamista hiekka- ja sora-alueista.

Vaikeasti kaivettavasta moreenimaasta tai jopa kivikosta löytyvät peurahautajäänteet ovat usein merkinä poikkeuksellisen hyvästä pyyntipaikasta. Alue on tietynä vuodenaikana peurojen suosimalla ruokailualueella tai kulureitillä. Lisäksi alue on ollut metsästäjien kannalta pyyntistrategisesti edullinen. On tietenkin mahdollista, että hiekka- ja sorakerrostumat puuttuvat alueelta, minkä vuoksi peurahaudat on tehty hankalasti kaivettavaan maaperään. Tämäkin seikka voidaan helposti selvittää mahdollisimman tarkasta maaperäkarta.

Pyyntivuodenaika

Peurahautojen muinaista vuodenaikaiskäyttöä voidaan selvittää jo havainnoimalla maastonmuotoja ja perehtymällä ilmasto-tietoihin. Kasvillisuuskartoitus kertoo peurahauta-alueen kasvupaikkatyypin. Kasvillisuuden selvittämiseksi voidaan tarvittaessa käyttää näytealamenetelmää, joskin yleisluontoisemmalla arvioinnilla metsä- ja kasvupaikkatyypin määrittely onnistuu. Kerättyjä tietoja verrataan nykyiseen metsäpeuraekologiseen tietämykseen. Peurahautajärjestelmän sijoittuminen metsäpeuran tietyille vuodenaikaisbiotoopille kertoo todennäköisesti vuodenajasta, jolloin kyseistä peurahautajärjestelmää on käytetty. Vähälumiset rannikkoalueet poronjäkäläkan-

kaineen ovat metsäpeurojen talvibiotooppia, laajat suoalueet viittaavat taas kesäbiotooppiin. Pitkillä harjujaksoilla ja järvien välisillä kannaksilla sijaitsevat peurahautajärjestelmät on todennäköisesti kaivettu kevät- ja syysvaellusreiteille.

Järjestelmän peurahautojen lukumäärän avulla voidaan myös tehdä johtopäätöksiä pyyntivuodenajasta. Laajat, yli 50 peurahautaa käsittävät järjestelmät on mitä suurimmalla todennäköisyydellä kaivettu suurten, satapäisten talvilaumojen metsästyksen. Ks. kuva 1.

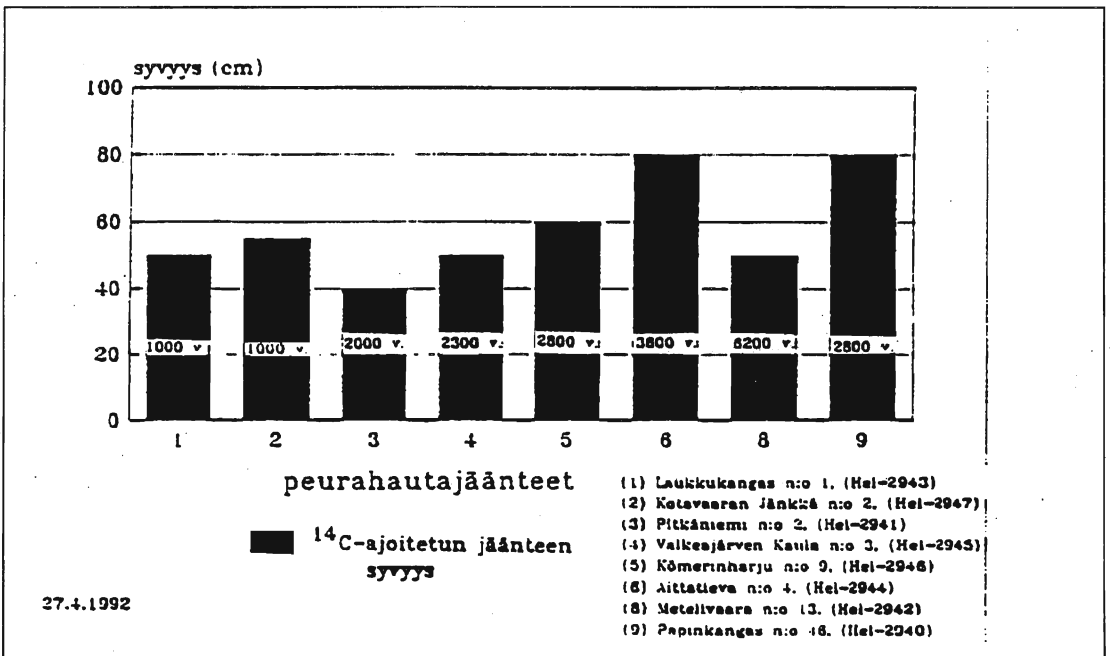
C₁₄-näyte reunavallin alta?

Peurahautajäänteen reunavallin alta löytyvä hiiliraita on useimmiten muinaisen metsäpalo aiheuttama. Missä määrin kyseisen metsäpalo hiilen ikä kertoo myös hautajäänteen iän? Hiili voi tietysti olla vanhempi kuin hautajäänteen, mutta tuskin nuorempi, sillä reunavalli on lapioitu hiiliraidan päälle hauta kaivettaessa. Tässä yhteydessä on huomioitava

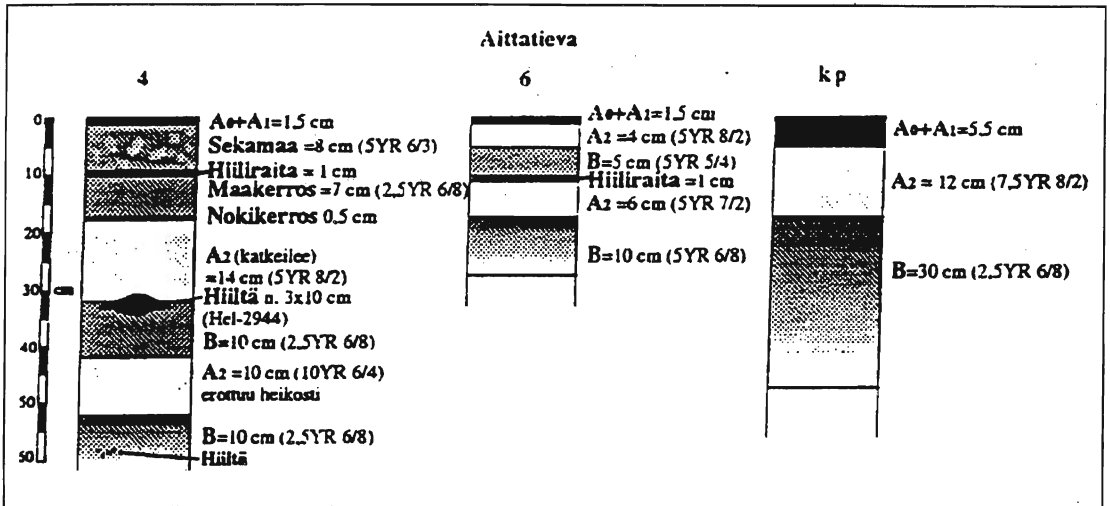
Ruotsissa tehty tutkimus, jonka mukaan luonnontilaisilla kuivilla kankailla metsäpaloja esiintyy keskimäärin joka 80:s vuosi. Usein toistuvien metsäpalojen vuoksi maanpinnan hiilikerros muuttuu suhteellisen pian tuhaksi, mikä ravinteiden luonnollisen kiertokulun kannalta onkin välttämätöntä. Metsäpaloitiheyden perusteella on mahdollista olettaa, että kuivilla kankailla reunavallin alta löytyvä hiili kertoo peurahautajäänteen iän muutaman sadan vuoden tarkkuudella.

Matalat peurahaudatko vanhoja?

Karkeana ajoitusmenetelmänä on käytetty typologiaa (ruotsalainen K.-G. Selinge), jonka mukaan vanhimmat hautajäänteet muistuttavat matalaa kulhoa tai syvää lautasta, nuoremmat jäänteet ovat taas jyrkkäreunaisempia ja syvempiä. Luokittelu perustuu ilmeisesti oletukseen, jonka mukaan hautajäänteen täytyisi kasvillisuudesta peräisin olevasta karikkeesta ajan

Kuva 2. Peurahautajäänteiden syvyyden ja iän vertailua Tornionlaaksossa ja Pohjois-Pohjanmaalla (Korteniemi 1992, kuva 50)

Kuva 3. Tornionlaakson Aittatievan peurahautajärjestelmän maannosprofiileja. Profiilit on dokumentoitu peurahautajäänteistä n:o 4 ja n:o 6 reunavallien kohdalta. Kuvan oikeassa laidassa on koskemattoman maan profiili (kp). Peurahautajäänteiden profiileissa ilmenee selvä kaksoispodsoli. N:o 4:n kaksoispodsolin yläpuolella on nähtävissä kaksi suhteellisen tuoretta kunnostusmaakerrosta (sekamaa = 8 cm; maakerros = 7 cm). Kunnostuksen syynä lienevät olleet metsäpalot, joiden raidat näkyvät kunnostusmaakerrosten välissä. Aittatieva n:o 4:n C_{14} -ajoitus oli noin 3800 BP v., mikä selittänee sen että kaksoispodsolin alempi profiili erottuikin enää heikosti.

Kaaviossa on käytetty seuraavia symboleja: (A_0) karikekerros, (A_1) humuskerros, (A_2) huuhtoutumiskerros, (B) rikastumiskerros. Sulkeissa olevat kirjain- ja numerokoodit ovat Munsell-maannosvärikartan symboleja (Korteniemi 1992, kuva 37).

mittaan. Toiseksi oletetaan, että hautajäänteiden reunat jatkavat luhistumistaan jopa tuhansien vuosien ajan.

Karikkeen muodostuminen pohjoisella havumetsäalueella on erittäin vähäistä, minkä vuoksi kyseisen ilmiön vaikutus hautajäänteiden ulkomuotoon varsinkin kuivilla kankailla on minimaalinen. Toiseksi hautajäänteet ovat luhistuneet ja asettunut lepokulmaansa pian sen jälkeen, kun esim. metsäpalo on tuhonnut haudan puurakenteet. Maan vetovoiman aikaansaama lepokulma on hiekkamaassa 30–35°. Lepokulmaansa asettuneen maa-aineksen olotilan vakautta lisää kasvillisuus, joka juuristonsa avulla minimoi tuulen, tulvan ja sadevesien vaikutukset. Tämän ilmiön ansiosta nykypäivän ihminen voi ihailla jääkautisten hiekkaharjujen ja suppakuoppien stabiileja lepokulmia, jotka ovat säilyneet jo 10 000

vuotta. Sama ilmiö aiheuttaa myös sen, että nykyisen tehometsätalouden auraukset ja ojittukset kivennäismailla tulevat näkymään vuosituhansien ajan.

Selingen typologia on käyttökelpoinen silloin, kun kyseessä ovat todella nuoret hautajäänteet. Hautajäänteiden nuoruus voi olla hyvinkin lyhyt aika, kenties vain vuosisata tai pari maaperän laadusta riippuen.

Kaksoispodsoli — maaperän tiimalasi

Kaksoispodsoliksi voidaan kutsua peurahautajäänteiden reunavallissa ja sen alapuolisessa maaperässä sijaitsevia päällekkäisiä podsoli-maannosprofiileja. Reunavallin kohdalta tehdystä maaperän poikkileikkauksessa tämä kaksoispodsoli voi olla selvästi näkyvissä.

Tutkimuksissa on havaittu, että podsoliprofiilin muodostuminen on yleensä yli tuhat vuotta kestävä prosessi. Toisaalta on myös havaittu, että kerran muodostunut podsoliprofiili on erittäin stabiili maakerrosten peittämänäkin.

Kaksoispodsoliprofiilien mittaustulokset eivät johda tarkkoihin absoluuttisiin ajoitus-tuloksiin. Sen sijaan voidaan puhua karkeasta, relatiivisesta ajoituksesta. Kaksoispodsolin rakenne muuttuu ajan kuluessa hyvin hitaasti toimivan tiimalasin tavoin. Nyrkkisääntönä voidaan todeta seuraavaa:

- 1) Nuoressa kuoppajäänteessä kaksoispodsolin alempi profiili on selvärajainen, ylempi profiili on epäselvä (alle 1000 v. vanha jäänte??).
- 2) Vanhassa jäänteessä kaksoispodsolin alempi profiili on epäselvä, kun taas ylempi profiili on selvärajainen (yli 1000 v. vanha jäänte). Alemman profiilin epäselvyys voi johtua kahdesta seikasta: a) kyseinen podsoliprofiili on ollut reunavallin peittämänä niin pitkään, että horisonttien värit ja rajat ovat käyneet epäselviksi ja b) peurahauta on alunperin kaivettu nuoren maaperän keskeneräiseen podsolimaannokseen (esim. Pohjanlahden rannikolla).

Yksittäisen peurahautajäänteen rakentamisen ja käytön historia on tallentunut kaksoispodsolin stratigrafiaan. Optimitapauksessa stratografiasta on luettavissa jopa se, onko reunavalliin lapioitu maa ollut alunperin huuhoutunutta maata, rikastunutta maata vai perusmaata. Stratografiasta voidaan myös varsin helposti nähdä peurahaudan kunnostuskerrat. Peurahautajärjestelmän alueelle tehtyjen koe-pistojen avulla voidaan myös selvittää, onko peurahautoista kaivettua maa-ainesta levitetty laajemmaltikin ympäristöön.

Kaksoispodsoliajoitus sopii erityisen hyvin yksittäisen peurahautajärjestelmän hautajäänteiden keskinäisen ikäjärjestyksen selvittelyyn. Horisonttien dokumentoinnissa on syytä käyttää Munsell-maannosvärikarttaa. Kaksoispodsolin stratigrafian tarkastelussa on

maanviljelytutkimukseen kehitetty agrologisauva erittäin hyödyllinen apuväline. Agrologisauvan ansiosta muinaismuistoina arvokkaat hautajäänteet eivät käytännössä vaurioidu näytteenotossa.

Tutkimuskirjallisuutta

- Helle, Timo 1975. Uusin tieto metsäpeurasta. Suomen Luonto 34, 29–35.
- Helle, Timo 1981. Habitat and food selection of the wild forest reindeer (*Rangifer tarandus fennicus* Lönn.) in Kuhmo, eastern Finland, with special reference to snow characteristics. The Research Institute of Northern Finland University of Oulu, A:2, 1–32.
- Helle, Timo 1982. Peuran ja poron jäljillä. 160 s. Vaasa Oy, Vaasa.
- Jauhiainen, Erkki 1972. Rate of podzolisation in a dune in northern Finland. *Commentationes Physico-Mathematicae* 42, 33–44.
- Korteniemi, Ismo 1992. Peurahautojen ajoitus ja sijainti Tornionlaaksossa ja Pohjois-Pohjanmaalla. Pro gradu -tutkielma. Maantieteen laitos, Oulun yliopisto.
- Lehto, Jaakko 1964. Käytännön metsätyypit. 198 s. Oy Länsi-Suomen kirjapaino.
- Lindroos, Heikki 1990. Nuoren maan maannoskehityksestä Keski-Pohjanmaalla. Tutkimusraportti 105, 65–73. Geologian tutkimuskeskus, Espoo.
- Mikola, Peitsa 1978. Kuinka tunnen metsätyypin? Suomen Luonto 6, 264–269.
- Munsell 1975. Soil Color Charts. Munsell color, Baltimore, Maryland.
- Petäjä-Ronkainen, Anne 1990. Podsoliprofiilin kehittyminen glasifluviaaliseen ainekseen Oulun läänin alueella. Erikoistutkielma. Geologian laitos, Oulun yliopisto.
- Solantie, R. 1980. Suomen ilmastoalueet. *Terra* 92:1, 29–33.
- Sulkava, S., Erkinaro, E., Heikura, K., Lindgren, E. & Pulliainen, E. 1983. Food of the wild forest reindeer, *Rangifer tarandus fennicus*, in Finland in winter and summer-1981. *Acta Zool. Fennica* 175, 17–19.
- Urvas, Leila & Haavisto, Maija 1983. Maalajit. Teoksessa Haavisto, Maija (toim.): Maaperäkartan käyttöopas. 46–53. Geologian tutkimuslaitos. Espoo.
- Zachrisson, O. 1988. Influence of forestfires on the North-Swedes boreal forest. *OIKOS* 29, 1:22–32.

SATAKUNNAN MAAKUNTAMUSEON ESIHISTORIAN NÄYTTELY, PORI

Petri Halinen

Satakunnan maakuntamuseon rakennus valmistui v. 1973, esihistorian näyttelyn käsikirjoitus valmistui v. 1975 ja näyttely avattiin v. 1978. Käsikirjoitus oli tehty museon toisen kerroksen avaria tiloja varten, mutta itse näyttely sijoitettiin ensimmäisen kerroksen eteläseinälle suppeaan tilaan. Näyttelyrakennus oli siis valmis, kun itse näyttelyä alettiin suunnitella ja tällöin valittiin myös näyttelyyn sopivat vitriinit.

Näyttelyllä on siis ikää 17/20 vuotta. Uuden näyttelyn käsikirjoitus on valmisteilla, mutta nykynäyttelyä tullaan todennäköisesti uudistamaan vähitellen varsin pitkään ennen kuin se uudistetaan kokonaisuudessaan.

Näyttelyn merkittävä piirre on se, että lähes jokainen esine kuuluu museon omiin kokoelmiin — niitä ei siis ole lainattu museovierastosta. Se johtikin siihen, että näyttelyn kokoaja joutui luokittelemaan puutteellisesti luetteloidun aineiston ennen lopullista esineiden valintaa. Näyttelyssä onkin siis mukana pääasiassa tavallisia esineitä.

Näyttelyn tekijöiden mukaan tekstejä on tarkoituksellisesti vähän. Karttojen avulla on haluttu havainnollistaa kunkin esihistoriallisen kulttuurin levintää ja piirteitä. Vitriineihin on mustille alustoille nostettu kulttuurien tyypilliset esineet.

* * *

Näyttely sijaitsee 1. kerroksessa heti aulasta tulevan käytävän edessä ylös johtavien portaiden oikealla puolella. Seinän viereen on sijoit-

tettu kronologisessa järjestyksessä kunkin kulttuurin esittely yhteen tai kahteen kaapivitriiniin. Vitriinit ovat saman kokoisia — seinäjakoa muuttamalla ja yhdistämällä niistä on saatu paikoin laajempia. Kaikkiaan vitriinejä on 15–17, laskutavasta riippuen.

Portaiden viereen, käytävän toiselle sivulle, on laitettu pitkä pöytävitriini, jossa esitellään kiviesineiden valmistustekniikoita ja tyypillisiä kiviesineitä sekä eri keramiikkatyylejä. Samassa rivissä on myös yksipuinen ruuhi ja puisen reen osia.

Näiden lisäksi näyttelyn alkupäässä on alkuperäisistä kivilaaioista tehty hauta Eurajoen Kolmhaarasta ja loppupäässä pienessä pöytävitriinissä esitellään rautakauden haudan tyypillisiä esineitä.

Näyttelyn suurimman osan vie kivikausi, koska tekijöiden mukaan haluttiin kunkin esihistorian jakson saavan tilaa sen pituuden mukaisesti. Tästä periaatteesta on poikettu — kuten tavallista — rautakauden kohdalla.

* * *

Näyttelystä saa pikasilmäyksen Satakunnan esihistoriaan. Se ei tarjoa syvällistä tietoa, mutta tavanomaisen esihistoriallisen tiedon kylläkin johdonmukaisesti ja yhtenäisessä muodossa. Kustakin ajanjaksosta esitellään asuinpaikkojen ja löytöpaikkojen levintä Satakunnassa, tyyppiesineet, elinkeinot pintapuolisesti. Koska Satakunta on rannikko- ja joki-seutua, ovat elinkeinoina kalastus ja hylkeenpyynti sekä maanisäkkäiden metsästys.

Kalastuksesta arkeologisina merkkeinä esitellään siimanpainot ja Tuorsniemen verkon jäännökset, hylkeenpyynnistä asuinpaikoilta löytyneet hylkeen luut. Tämä konsepti säilyy kivikauden alusta aina pronssikaudelle asti, jolloin karjanhoito ja maanviljely olivat lyöneet itsensä lopullisesti läpi metsästyksen ja kalastuksen rinnalle. Eikö näissä elinkeinoissa todellakaan tapahdu mitään muutoksia 6000 vuoden aikana? Näyttelyyn olisi saanut jännitettä etsimällä/löytämällä eroja aikakausien välille, joskin se olisi vaatinut tutkimusta tuekseen. Eroavatko eri kulttuurit toisistaan vain esineiden muodon, typologian perusteella tai uuden esineryhmän ilmaantumisen perusteella?

Eräs mielenkiintoinen seikka, joka on ominaista lähes koko suomalaiselle arkeologialle, näkyy myös tässä näyttelyssä. Esineet, joiden funktiolle ei löydetä selitystä, kuuluvat epämääräisesti "kulttiin". Näitä ovat esim. savidolit ja eläinpääkoristeiset kiviesineet. Mikä tekee (taide-)esineestä kulttiesineen? Kaikilla esineillä on myös symbolinen merkityksensä — siitä voidaan esittää eri luotettavuusasteisia tulkintoja. Kulttiesineeksi määrittely kaventaa esineiden merkitysisällön varsin suppeaksi ja jättää esim. yhteiskunnalliset aspektit tyystin huomioimatta.

Tyypiesineet ovat paria poikkeusta luukuunnottamatta selkeitä esineitä — niiden funktio on periaatteessa helppo määrittää. Tavallisen katsojan kannalta asia on päivänselvä: näin pitääkin olla. Arkeologit tietävät kuitenkin, että suurin osa kivikauden asuinpaikkojen löytöaineistosta on kvartssia, josta on valmistettu myös funktioltaan selviä "selkeitä" esineitä. Nämä kuitenkin puuttuvat näyttelystä lähes täydellisesti. Tavallisesti kvartssia käsitellään epämääräisenä massana. Puuttuvatko Satakunnan museon kokoelmista kvartsesineet, jotka ovat ominaisia asuinpaikkojen tutkimukselle (Satakunnan museo ei itse tutki kivikauden asuinpaikkoja) vai onko kyse suomalaiselle arkeologialle tyypillisestä taitamattomuudesta analysoida tai tunnistaa kvartsesineitä?

Ongelma, joka nivoutuu edelliseen, liittyy Kolmhaaran hautaan. Sen kohdalla kuulin kahden koululaisryhmän opettajan sanovan:

"Tällaisiin hautoihin kivikaudella ihmiset hautasivat vainajansa". Lause pitää osittain paikkansa ja täysin paikkansa se pitäisi, jos sen eteen lisättäisiin sana "myös". Kaikki suomalaiset arkeologithan tuntevat esim. Vantaan Jönsaksen, Laukaan Hartikan ja Liedon Kukarkosken haudat, jotka eivät ole "tällaisia". Näyttelystä ei käy ilmi, miten tyypillinen mikäkin ilmiö on omalle aikakaudelleen. Tästä johtuen näyttelyn kävijälle jää epäselväksi, edustaako hauta tai esine kulttuuria tyypillisimmillään, onko se poikkeus vai vain Satakunnalle ominainen ilmiö. Esineiden tasolla sitä on pyritty poistamaan asettamalla tyypiesineet mustalle alustalle, mutta se ei ilman tekstejä avaudu katsojalle. Tämä ei ole pelkästään Satakunnan museon ongelma, vaan se koskee koko suomalaista näyttelytoimintaa.

Hyvä piirre näyttelyssä on se, että se tarkastelee kutakin aikaa nimenomaan satakuntalaisesta näkökulmasta. Erojen ja yhtäläisyyksien syvällisempi korostaminen tekisi näyttelystä vielä paremman, mutta tilan puute estää sen ainakin tässä tapauksessa. Tämä tulee esiin esim. rautakauden osalla, jossa toivoisi korostettavan esim. ruumishautauksen satakuntalaista luonnetta suhteessa muun Suomen hautaustapoihin.

* * *

Satakunnan maakuntamuseon esihistorian näyttely on oman aikansa tuote. Typologiskronologisella otteellaan se pitää näyttelyn koossa ja aikoinaan sitä pidettiin uudenaikaisena näyttelynä. Kansallismuseon uuteen perusnäyttelyyn verrattuna se on edelleen sitä, mutta uudistettaessa näyttelyä tulisi myös tuoreemmat näkemykset ja toteutustavat ottaa huomioon. Toivotaan, että esihistorian osuus Satakunnan museossa saisi tulevaisuudessa sille kuuluvan arvon. Tällöin vaaditaan lisää näyttelytilaa niin, ettei jouduta pelkistämään informaation määrää kustannuksella. Elämyksiä voidaan tuottaa myös ilman kalliita teknisiä laitteita, pelejä tms., jos arkeologian mielenkiintoiset kysymykset tuodaan esiin kiinnostavalla tavalla — problematisoiden, ei itsestäänselvyyksiä esitellen.

TURUN MAAKUNTAMUSEON ESIHISTORIAN NÄYTTELY

Helena Ranta

Turun maakuntamuseon esihistoriasta kertova näyttely on rakennettu Turun linnaan. Linna luo upeat puitteet näyttelylle. Ympäristö itsessään jo virittää kävijän menneeseen. Näyttely alkaa ikään kuin varkain vitriinistä, jossa kerrotaan mannerjään sulamisesta ja Turun alueen noususta merestä. Kivikauden löydöt esitellään pienessä eteistilassa kahdessa lasiakappissa. Toiseen on sijoitettu Turun seudulta löydettyjä kivikauden esineitä, toisessa kivikauden uskomuksiin liittyviä löytöjä. Esineet jäävät jotenkin irrallisiksi. Teksti kertoo vain mikä esine on ja mistä kunnasta se on löydetty. Onneksi toisella seinustalla on dioraama, jossa Maarian Jäkärän kivikautisen asuinpaikan asukas puuhastelee iltanuotion äärellä. Hämyisellä valolla saadaan aikaan jännittävä tunnelma, mutta yksityiskohtia on samalla kuitenkin vaikea erottaa, etenkin kun dioraaman opastaulu oli ainakin minun siellä käydessäni sijoitettu huoneen toiselle puolelle nurkkaan! Ääniefektit olisivat sopineet erinomaisesti tähän yhteyteen. Dioraama on kaikenkaikkiaan kyläkin näyttelyn parasta antia. Se elävöittää yleensä niin esinekeskeistä arkeologiaa.

Pronssikauden esittelyssä keskeisellä sijalla on Liedon Kotokallion hautarekonstruktio. Haudan muotoa on vaikea hahmottaa: se vaikuttaa tynnyrimäiseltä. Vieressä on pieni valokuva alkuperäisestä röykkiöstä, mutta sitä ei helposti osaa yhdistää rekonstruktioon. Pronssikausi esitellään lisäksi muutamien esinelöydöin. Mielenkiintoinen on jakso, jossa käydään läpi pronssikirveen valannan työvaiheet.

Rautakausi saa esihistorian jaksoista suurimman sijan. Ajanjakso käydään läpi erilaisen teemojen kuten "maan ja metsän antimet",

"kaupankäynti" ja "erikoistuneet käsityöläiset" avulla. Teeman perustan luovat vitriiniin asetetut otsikkoon liittyvät esinelöydöt. Esineitä ei onneksi ole liikaa. Jokaiseen teemaan liittyy myös pienoismalli, eräänlainen tuokiokuva, joita kurkistellaan pienistä pyöreistä ikkunoista. Pienoisdioraamat ovat viehättäviä ja ne tuntuivat näyttelyvieraiden mielestä olevan erittäin suosittuja, päätellen paikalla olleista innokkaista tirkistelijöistä. Elävyyttä näyttelyyn tuo myös viitteellinen rautakauden talo ja sen läheisyyteen asetettu muinaispukuun puettu nukke.

Kansallismuseo esittelee koko maan esihistoriallista perintöä, siksi maakuntamuseoiden näyttelystä haluaa tiivistä pakettia juuri kyseisen alueen muinaisuudesta. Maakunnallisen näyttelyn tulisi mielestäni keskittyäkin paikallisiin erityispiirteisiin ja siihen, millainen alueen esihistoria on muuhun Suomeen verrattuna. Näihin kysymyksiin näyttely ei vastaa. Ennemmin kävijä saa erillisiä mielikuvia, joita on vaikea sitoa kokonaisuudeksi. Näyttely jättää myös kokonaan käsittelemättä arkeologisen tiedon tuottamisen. Osittain puute korjaantuu keskiajan Turkua kuvaavassa osuudessa, jossa esitellään myös arkeologisia tutkimusmenetelmiä, tosin kaupunkiarkeologian näkökulmasta. Suuri tekstimäärä näyttelyissä on rasittavaa, mutta koko kivikauden esittäminen noin 100 sanalla on kyllä jo melkoinen saavutus. Koska selittäviä tekstejä ei ole haluttu tai ei ole ollut mahdollista laittaa vitriinien yhteyteen kunnollisen näyttelyjulkaisun tarve korostuu.

Vaikka linna on mitä mainioin paikka näyttelylle, asettavat nykyiset tilat kuitenkin

sille huomattavia rajoituksia — onhan näyttely ahdettu muutamaa pieneen huoneeseen. Nyt ei esimerkiksi ole ollut mahdollista esitellä Turun seudun aktiivista arkeologista tutkimusta

juuri ollenkaan. Kun esitettävää kerran löytyy, on sääli ettei tuloksista voida kertoa suurelle yleisölle.

MYANNDASH — Pohjoiskalotin kalliotaidetta Arktisessa keskuksessa

PEURAPOLKU — muinainen pyyntijärjestelmä Tunturi-Lapin luontokeskuksessa

Hilkka Oksala

Oulussa huhtikuussa sovitusta poiketen tarkastelen kahta kesän -95 vierailukohdettani. Tarjoituksenanihan oli arvostella Tornionlaakson ja/tai Pohjois-Pohjanmaan maakuntamuseoiden arkeologisia näyttelyitä, joihin en kuitenkaan tällä välillä ennättänyt. Tornion osalta mainittakoon, että museon edustaja ei myöskään toivonut käsiteltävän sitä ainoaa vitriiniä, joka siellä saa edustaa koko maakunnan esihistoriaa. Tilanteen korjaamiseksi museolla nimittäin on Oulun yliopiston kanssa suunnitelma, joka pyritään pian toteuttamaan. Kaiken kaikkiaan tilanne kuitenkin jälleen kerran kuvastaa suomalaisen arkeologian ja esihistorian tutkimuksen julkisen esittelyn perinteisesti heikkoa alueellista infrastruktuuria, josta vihdoinkin olisi niin arkeologien itsensä kuin maakuntien museohenkilöstönkin sekä asiaan vaikuttavien poliittisten tahojen ja lopulta harastajienkin otettava pitkäjänteinen vastuu. Lapin laajoilla kairoilla tämän vastuun jakamiseen osallistumista voisi edellyttää peräti yksittäisiltä kunniltakin, joissa oman esihistorian tuntemus voi antaa merkittävää panosta ja virikkeitä paikalliselle kulttuuri- ja elinkeinoelämälle, eikä näistä vähiten matkailun hallitulle kehittämiselle.

Taiteellinen-elämyksellisyys vastaan informatiivisuus?

Mutta nyt Rovaniemelle, jossa esiteltiin Pohjoiskalotin esihistoriallista kalliotaidetta. Näyttelyn nimi *Muanndash* liittyy kalliopiiirrosten yleisimpiin motiiveihin merkiten Kuolan saamelaisten tarinoissa esiintyvää myyttistä peuraa, joka kykeni muuttamaan itsensä myös ihmiseksi. Näiden peuratarinoiden on arveltu kytkeytyvän saamelaisten mytologioiden vanhimpiin kerrostumiin, ja siksi aihe on tässä yhdistetty myös kalliokuviin.

Puitteet Arktisessa keskuksessa muodostuivat pimeästä huoneesta, jonka seinille oli heijastettu otteita kalliokuvista. Lattialla puolestaan oli korokkeella rivistö silikonikopioita kalliopiiirroksista. Näitä sai valaista katosta roikkuvien lamppujen avulla havainnon tuottamiseksi. Muutamassa seinävitriinissä esiteltiin kalliokuvien läheisyydestä tehtyjä esinelöytöjä, ja yhdellä seinustalla oli aihetta käsitteleviä tekstiheijasteita.

Näyttelyn johtajan, taiteilija Antero Kaaren Turussa marraskuussa 1994 pitämää perinpohjaista ja syvällistä esitelmaa sekä ilmeisen runsaasti varoja vaatineen arvovaltaisen,

pätevän ja kansainvälisen toimikunnan¹ ja muiden instituutioiden taustayhteistyötä vasten tulos oli yllättävä. Näyttelyn tekninen ja informatiivinen osuus nimittäin jäi kävijän näkökulmasta varsin laihaksi. Tällä kerralla tekstiänti muodostui niin niukaksi, että katsojalle jäi melko epäselväksi se, mistä tässä pohjimiltaan voi olla kyse. Juuri nyt olisi tilaisuus esitellä kalliotaiteen laajoja yhteyksiä ja viimeaikaisia tutkimustuloksia lyhyenä koosteenä. Kysymyksiä kalliotaiteen tutkimusmenetelmistä, ajoittumisesta ja esinelöytöjen kulttuurisista yhteyksistä ei liiemmin tarkasteltu. Katsojan saama tieto tai tietämättömyys vaikuttaa olennaisesti performanssin elämykselliseen ymmärtämiseen. Sisällölliseen kokemukseen vaikutti merkittävästi sekin tekninen seikka, että useat esinevitriinit sekä niiden ympärille laadittu pohjoismaiden kartta olivat valaisemattomia, ja useissa tapauksissa peräti tekstittömiä pimeässä ympäristössä. Elämyksellisyys sijasta tilanne aiheutti ihmetystä ja ärtymystä. Tekstiheijasteiden palstatkin olivat useasti sekoittuneet epäloogiseen järjestykseen. Näyttely lienee lopulta koottu kiireellä, eikä virheitä oltu jälkeenkään korjattu — tai edes huomattu?

Kun tiedustelin asiain tilaa Arktisen keskuksen tiskiltä, ilmeni, että näyttelyä varten oli olemassa kyllä tiedote — mutta jaossa vain lehdistön edustajille. Miksi lehdistölle annetaan oikeus ja mahdollisuus enempään tietoon kuin tavalliselle yleisölle? Miksi nämä tahot on Arktikumissa asetettu keskenään eriarvoiseen asemaan tiedonsaannin kannalta? Suurin osa kaivatusta taustatiedosta löytyikin sitten jälkeenkään tuosta monisteniipusta, jonka puhuin itselleni ammatillisin perustein.

Näyttelyn kuvallinen puoli on tietenkin vaatinut työtä, materiaalia ja ammattitaitoa, jota kunnioitan suuresti. Mutta näin myös esihistoriassa: Paras esteettinen elämys kalliotaiteen parissa lienee koettavissa vain maa-

lausten ja piirrosten alkuperäisissä ympäristöissä, ei kopioiden eikä jäljitelmien kautta.

On toisaalta pidettävä ansiokkaana kulttuuritekona tämän pohjoisen esihistorian osaluken esiintuomista, sillä kalliotaidehan kyllä kuuluu vasta niukasti tuntemaamme muinaisten ihmisten henkiseen perintöön. Kareen luento syksyllä herätti jälleen kysymyksen siitäkin, miksi suomalaiset ammattiarkeologit eivät ole antautuneet kalliotaiteen tutkimukselle nykyistä intensiivisemmin? Yksi keskeinen tavoite olisi systemaattinen kalliotaiteen etsintä ja kartoitus koko maasta. Mainitun toimikunnan tavoitteena onkin perustaa kalliotaiteen tietopankki.

Enontekiön Hetan peurapolku

Metsäntutkimuslaitoksen luontoneuvontakeskuksen pihapiirissä Hetassa sijaitsee peurakuopparyhmä, jonka nähtävyyssarvo on oivallettu ja toteutettu menneisyyden ihmisten ja luonnon vuorovaikutuksesta kertovana esimerkkinä. Uskon peurapolun olevan huomattava matkailijoiden vetonaula, sillä pyyntijärjestelmän sijainti on täysosuma ja sen laajuuskin sattuu olemaan yleisöystävällinen: pitkospuin ja hangasaitarekonstruktioon viitotetun reitin pituus kehkeytyy pariksi kilometriksi. Tasaisin välimatkoin sijaitsevat esittelytaulut kertovat villipeuran ja sen kuoppapyynnin esihistoriasta ja historiasta aina aikakauden päättymiseen saakka viime vuosisadalla. Taulujen tekstit ovat informatiivisia ja pituudeltaan sopivat, sekä kuvitus huolellista. Luontokeskuksen pihan keskellä on puunrungoilla vuorattu peurakuopan rekonstruktio, joka havainnollistaa kuoppien ulkonäköä, rakennetta ja tehokkuutta niiden käyttöaikana.

Teksteistä sekä kuopan rekonstruoinnista on vastannut Ismo Korteniemi, joka kulttuuri-maantieteilijänä on peuranyynnin menneisyyden asiantuntija. Vastaavanlaiset, yleensäkin muinaisjäännöksiä koskevat kunnostus- ja tiedotusprojektit liittyvät hyvin myös arkeologien toimenkuvaan, ja sopisivat osaksi alamme työttömyyden vähentämistä ja torjuntaa.

¹ Arktisen keskuksen johtaja Manfred Lange, näyttelyjohtaja Tero Mäkelä, professori Knut Helskog, dosentti Lars Forsberg sekä akateemikko Abram Stoljar A. Kareen lisäksi.

SUOMEN KALLIOMAALAUKSET KIRJANA

Lauri Pohjakallio

Pekka Kivikäs, Kalliomaalaukset, muinainen kuva-arkisto, 336 sivua. Jyväskylä 1995.
Hinta 590 mk.

Keväällä valmistui Pekka Kivikkään teos Suomen kalliomaalauksista. Tekijä ei ole ensimmäistä kertaa asialla, sillä hän on 1990 tehnyt Laukaan kalliomaalauksista kirjan "Saraakallio — Muinaiset kuvat". Nyt käsillä oleva teos on mittavampi. Sen kansien väliin on mahduttettu maamme kaikki kalliomaalaukset (61), niiden tutkimukset ja tiedot julkaisuista. Mukaan on otettu myös mahdollisina maalauksina huomioitavat punamultaläiskät (12).

Kivikkään ensisijainen näkökohta on subjektiivinen. Hän on käynyt paikan päällä tutustumassa kalliomaalauksiin, tehnyt niistä kirjalliset muistinpanot ja valokuvannut ne. Valokuvia yhdistämällä kuvakentät on koottu kokonaisuuksiksi, jotka on piirretty spriiiluokoisella tussilla asemointikalvolle. Sen jälkeen piirrokset on monistettu suuressa koossa paperille ja viimeistelty vesivärein. Piirrosten epäselviä yksityiskohtia on täsmennetty detaljikuvien avulla.

Kalliomaalauskirja koostuu neljästä pääkappaleesta:

1. Kalliokuvat — portti muinaisuuteen
2. Suomen kalliomaalaukset vesistöalueittain
3. Tiivistelmä
4. Liitteet

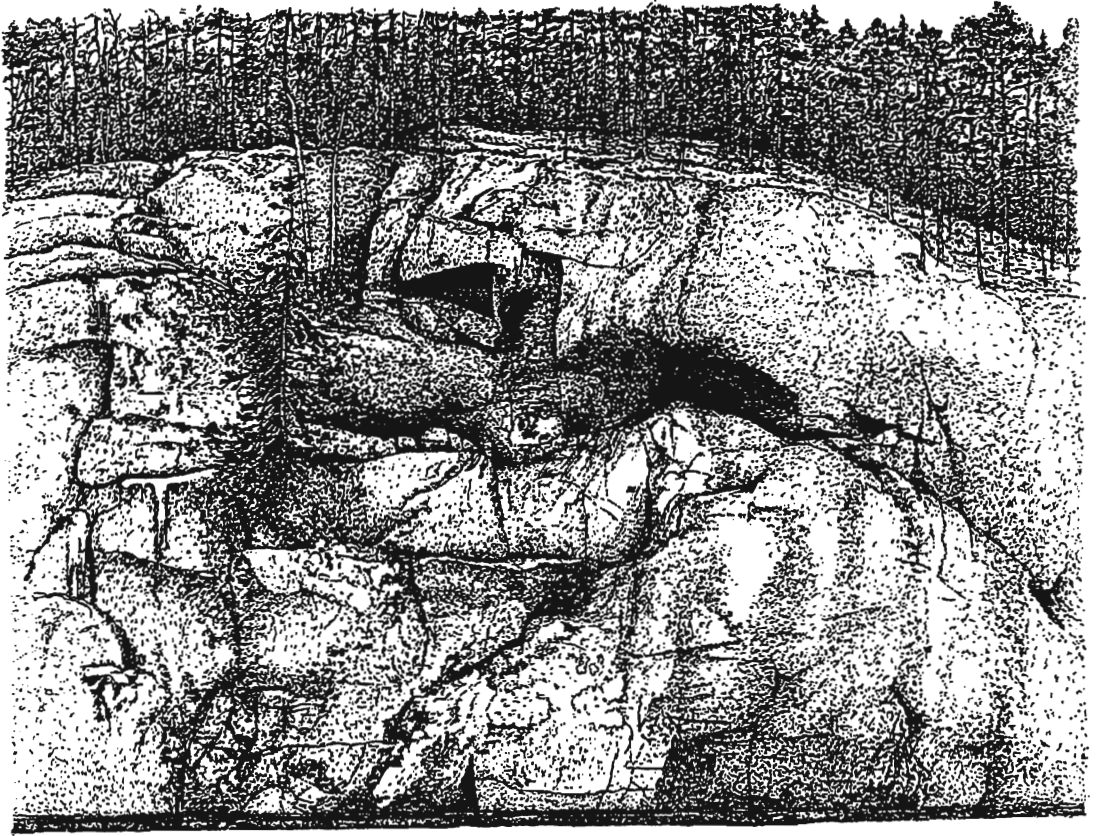
1. Ensimmäinen pääkappale johdattelee lukijan kalliotaiteen eli kalliokuvien maailmaan, siirtyen nopeasti Skandinavian kautta Suomen

kalliotaiteeseen. Kalliopiirroksiin paneutumisen jälkeen siirrytään kalliomaalauksiin. Tekijä esittelee kalliomaalauksiin liittyvän ajoitus-, dokumentointi- ja tulkintaproblematiikan. Lukija tutustutetaan kalliomaalauksen sijainti-, maalaus-, väritys-, ja säilymiskysymyksiin sekä perehdytetään kuva-aiheisiin. Lopuksi käydään läpi kalliomaalauksen löytymis- ja tutkimushistoriaa. Kappale päättyy Suomen kalliokuvia ja niiden taustoja, vesistöjen kehitystä sekä vertailu- ja tausta-aineistoa käsittelevän kirjallisuuden luetteloon.

2. Suomen kalliomaalauksen esittely vesistöalueittain on Kivikkään suorittaman dokumentoinnin tilitys. Selvitykset etenevät kirjassa esitetyn vesistöaluejaon mukaisesti. Tutkittuista vesistöistä on ensin niiden vaiheiden selvitys. Kalliomaalauksista on yllä mainitulla menetelmällä laadittu mustavalkopiirros. Jos kuvioita on enemmän, on niitä "pilkottu" vyöhykkeisiin selvityksen seuraamisen helpottamiseksi.

Maalauskohtaisesti tekijä käy huolellisesti läpi, mitä niistä on havaittavissa. Tekstissä kiinnitetään lukijan huomio maalauksen yksityiskohtiin ja eritellään yhdistelmiä ja kokonaisuuksia. Tekijä selvittää kuvioiden pohjoisessa kalliotaiteessa olevat tunnetut yhtäläisyydet ja esittää omat näkemyksensä, unohtamatta kertoa, mitä muut ovat samoista kohteista sanoneet.

Toinen pääkappale ei ole pelkästään maa-

Kuva 1. Suomenniemen Louhotvuoren maalauskaallio Kivikkään kuvaamana.

lausten läpikäyntiä. Siinä ollaan Kivikkään mukana tutkimusmatkalla, jonka tekijä viestii kulloisia tuntemuksiaan. Ne tuovat elävästi lukijan ulottuville tutun tuntuisia maastotuntemuksiaan kauniilla kesäilmalla tai lumisohjossa. Ohjeitakin annetaan, kuten

"Jokaisen Saraakalliolla (Laukaa) kävijän on hyvä muistaa, ettei alue kestä voimakasta kulutusta. Talvella Saraavedellä liikkujan on ehdottomasti oltava tietoinen järven keskellä olevista virtapaikoista ja noudatettava sen poikki kulkevaa jäätietä; oikaisu saattaa olla arvaamatonta; myös ulompina Saraakallion edessä jää saattaa pettää".

3. Tiivistelmään Pekka Kivikäs on nimen mukaisesti kappaleeseen "Kalliomaalauksista kertynyttä" vajaan sivun pituisesti pakannut

niitä ajatuksia, joita edellisessä pääluvussa on ripoteltu sinne tänne maalauskohtaisten selvittelyjen sekaan. Lukijalle selvitetään maalausten funktioon liittyviä asioita, hänen huomionsa kiinnitetään kalliomaalauksen sijainnin yhtäläisyyksiin niin vesistöjen kuin ilma-suuntien suhteen, kuva-aiheisiin ja maalauskokonaisuuksiin sekä maalausten syntyyn. Tämä kappale kuten myös seuraavien värikuvien ja maalausten aluettaisten yhteenvedojen tekstit on käännetty myös englannin kielelle.

Seuraavana on kirjan värikuvaliitteet, 85 kuvaa. Ne ovat noin 40 maalauksesta, sekä valokuvia, että kirjan kuvituksen perustekniikalla tehtyjä kuvapintakoosteita, joissa maalaukset on esitetty eri vahvuisin punavärein. Kuvien alla on maalauksen nimi ja kuva-

Kuva 2. Lemminkäinenin kalliomaalauksen kuvien analyysi Kivikkään mukaan:

1. "Kahdeksikoksi pelkistetty ihminen, pituus 28 cm, oik; 2. Vasemmalle suunnattu hirvi edellisen alla, pit. 36 cm; 3. Hirven takapäätä muistuttavia viivoja, keskialue; 4. Sen alta nouseva värjäytymä, oikealla; 5. Melkein pysty, venettä muistuttava merkki. Sen peränä poikkeavan korostunut kaari; 6. Jäänteitä vaaleasta venekuvasta, sijaitsee hirven nro 2 yläpuolella; 7. Hirven nro 3 etujaloiksi soveltuva värjäytymä, tekotapa kuitenkin toinen. Muistuttaa vasemmalla olevaa värjäytymää; 8. Kohdan ylin eläinkatkelma, n. 15 cm; 9. Vas. reuna, laatikkomaisia rajauksia, ylinä todennäköisesti hirvi; 10. Noin viisi pystyä, hieman taipuilevaa värjäytymää, ed. alla. Paikalla ollut mahd. venekuvan (?) vasen pää; 11. Oikea alanurkka, ainakin ympyrän puolisko, jossa n. 3 tappia; 12. Siitä vasemmalla kaartava viiva, n. 27 cm; 13. Sen vasemmalla puolella olevat jäljet.

liitteiden jälkeen kuvatekstit.

Yleiskatsaus Suomen kalliomaalauksiin on jäänyt vaille otsikkoa ja alkaa ikään kuin varkain. Se käsittää löytöjärjestyksen mukaisen luettelon Suomen kalliomaalauksista perustietoineen. Kunkin kohteen otsikkona on löytöjärjestyksestä merkitsevä numero, sijaintikunnan nimi, kuntakohtaisen kiinteän muinaisjäännöksen tunnusluku ja maalauksen nimi. Seuraavaksi luetaan peruskarttatiedot, maalauksien korkeussijainti merenpinnan ja maalauksipaikan maaperän tai vesistön suhteen sekä suunta mihin maalaus katsoo. Mukana on

peruskarttaote, johon maalauspaikka on merkitty ja sen jälkeen tiivistetyt perustiedot maalauspaikoista ja maalauksista. Sitten mainitaan löytäjä ja löytöajankohta sekä lähdeluettelo, jonka alussa viitataan nyt puheena olevan kirjan sivuun, jossa on sen tekijän kuvaus samasta kohteesta. Kuvituksena on muiden kuin kirjan tekijän suorittamia kalliomaalauksien kopioita. Kalliomaalausluettelon kanssa samansisältöisin tiedoin on selvitys kalliomaalauksien kannalta varten otettavista punamulta-äiskistä.

Kolmannen pääkappaleen viimeinen otsa-

ke on "Kalliomaalaukset — muinainen kuvaarkisto". Siihen on koottu yhteenvedot toisen pääkappaleen jaottelun perusteena olevista kalliomaalausaluekokonaisuuksista.

4. Liitteissä on ensin kappale, jossa selvittää kalliomaalausten sarviaiheet ja veneenkuvat sekä luettelo Suomen kalliomaalauksista, punamultaläiskistä ja muista kalliokuviin liittyvistä löydöistä. Erillisen kokonaisuuden muodostaa Harri Nymanin laatima luettelo kalliomaalauksista 5 km:n säteellä sijaitsevista kiinteistä muinaisjäännöksistä. Sitä seuraa vielä kalliomaalauksia koskeva kirjallisuusluettelo sekä viimeisenä hakemisto.

Arvio

Pekka Kivikkään kalliomaalausteosta voi lyhyesti luonnehtia tien näyttäjäksi. Se on ensimmäinen kaikki Suomen kalliomaalaukset esittelevä kirja. Työ on tehty perusteellisesti ja täyttää vaativatkin toiveet. Kalliomaalaukset on tuotu lukijan ulottuville niin havainnollisesti ja monipuolisesti, että "nojatuolimatkailija" tavoittaa lähes kaiken kalliomaalauksia koskevan kirjan kansien välistä. Ja kun se ei riitä, tarjoavat lähdeluettelot mahdollisuuden lisäselvityksiin ja maalauspaikkojen peruskarttaotteet vaikkapa käynnin paikan päällä.

Kirjan luettavuutta olisi helpottanut sen sisällön täsmällisempi jäsentely. Tarkoitan tällä sitä, että teoksen alussa olevan kartan Suomen kalliomaalauksista olisi voinut täydentää nimiluetteloon viittaavalla numeroinnilla ja siirtää luettelon kirjan lopusta kartan yhteyteen. Samoin kartan maalausalueet olisi voinut nimetä ja käyttää niitä toisen pääluvun jao-

tuksen otsakkeina. Niiden jatkona olisin mielelläni nähnyt kolmannessa pääluvussa olleet yhteenvedot. Samoin kappaleen "Yleiskatsaus Suomen kalliomaalauksiin" olisi voinut olla pilkottuna maalauskohtaisesti toiseen päälukuun Kivikkään omien havaintojen yhteyteen eli että kutakin maalausta koskeva tieto olisi yhdessä paikassa. Numerointia tai muuta täsmennystä olisin toivonut myös kalliomaalausten kuviin, joiden analysointien etenemistä kuvaan vertailemalla oli joissain kohdin vaikea seurata. Tekijä tosin sanoo, että näillä toivotunlaisilla merkinnöillä kuvakenttäkokonaisuudet olisivat rikkoutuneet. Se on totta, mutta toisaalta kirjan kuvat ovat asian esitteilyä. — Samoin hajallaan eri yhteyksissä olevat kirjallisuusluettelot olisi voinut koota yhdeksi lähdeluetteloksi.

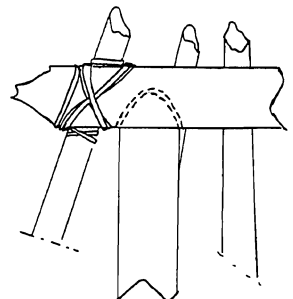
Teoksen kuvitus on hieno. Hyvät värikuvat esittelevät kalliomaalauksia mahdollisimman totuudenmukaisesti. Mustavalkoisissa piirroskuviissa pääasia eli punainen väri, vaikka onkin erivahvaisissa harmaan sävyissä, on välillä vaikeasti hahmotettavissa. Olisikin ollut suotavaa, että kuvat olisi esitetty punamustina kuten väriliitteessä on nähtävillä. Ehkä tässä on törmätty kohtuuttomien kustannusten realiteettiin. Maalausten esittelyn yhteydessä olisi voinut viitata siitä värikuvaliitteessä olevaan kuvaan.

Edellä mainitsemani "puutteet ja parannusehdotelmat" ovat tehtyyn työmäärään nähden varsin vähäiset, eivätkä vähennä lopputuloksen runsasta informatiivista antia. Pekka Kivikkään kalliomaalauskirja on kiitettävä läpileikkaus maamme kalliomaalauksista ja niiden problematiikasta, todellinen retki kalliomaalaustemme maailmaan. Suosittelen.

Oikaisu

Kuten tarkkaavainen lukija lienee jo huomannutkin, on Muinaistutkijassa 2/1995 sivulla 7 ollut Muurimäen artikkelin kuuluva kuva 2 kiepsautanut 90 astetta myötäpäivään.

Ohessa kuva vielä oikein päin.

NORDIC TAG

The Archaeologist and His/Her Reality

Report from the fourth Nordic TAG conference Helsinki 1992

Ilmestynyt sarjassa Helsinki Papers in Archaeology (no 7)

Sisältö:

Introduction

Ari Siiriäinen

Some notes on the epistemic fallacy in the philosophy of archaeology

Eero Muurimäki

Archaeological experiences and a critical romanticism

Michael Shanks

Reconstructing spatial archaeological reality: cognition and pragmatism

Ezra Zubrow

A hermeneutical approach to archaeological truth based on Hans-Georg Gadamer's
"truth and method"

Mika Lavento

Concepts of culture revisited: the dynamics of culture contact

Jens Ipsen

Fundamental questions, weak material basis and analogy. Social categorization
and burial

Sirkku Pihlman

Semiotics for archaeologists

Eero Tarasti

Tiedustelut: Arkeologian laitos, pl 13, 00014 Helsingin yliopisto
Kanslia puh. 90-191 23576, fax 90-191 23520

Kesän 1995
**arkeologisten kenttätöiden
esittelytilaisuus**

järjestetään torstaina ja perjantaina
30.11.-1.12.1995

Kansallismuseon luentosalissa.

Ohjelma valmistuu loka-marraskuun vaihteessa.

Tervetuloa!

FENNOSCANDIA ARCHAEOLOGICA

HINNASTO

	ovh.	jäsenhinta
FA I	24,-	18,-
FA II	30,-	22,50
FA III	40,-	34,-
FA IV	56,-	42,-
FA V	76,-	57,-
FA VI	68,-	51,-
FA VII	68,-	51,-
FA VIII	68,-	51,-
FA IX	80,-	60,-
FA X	80,-	60,-
FA XI	95,-	60,-

Seuran julkaisuja ei ole tarkoitettu myyntivarastoon mätänemään, vaan kulumaan käytössä!
Ei ole hinnoilla pilattu. Osta omasi pois!

Arkeologisen seuran julkaisuja myyvät

Tiedekirja Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki (puh: 90-635 117)

Jäsenhankinnat Helsingissä: Petri Halinen, museovirasto, PI 913, 00101 Helsinki

Turussa: Kristiina Korkeakoski-Väisänen, TY arkeologian osasto,
Henrikinkatu 2, 20500 Turku